



Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost



PROMĚNY A PŘÍLEŽITOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE V ČR

SBORNÍK

Z KONFERENCE POŘÁDANÉ KE SVĚTOVÉMU DNI SOCIÁLNÍ PRÁCE



Tento sborník je výstupem z konference pořádané u příležitosti Světového dne sociální práce s tématem **Proměny a příležitosti sociální práce v ČR**. Konference se konala dne 21. 3. 2017 v Hotelu Iris Eden na Praze 10. Tato akce a rovněž vydání sborníku je financováno prostřednictvím projektu „Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“. Registrační číslo projektu je CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751 a projekt je součástí Operačního programu Zaměstnanost Evropského sociálního fondu.

Více o projektu Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II

Tento projekt je realizován v období let 2016 až 2020 a zaměřuje se primárně na profesionalizaci sociální práce, zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků a pozitivní propagaci sociální práce. Aktivity projektu jsou směřovány k sociálním pracovníkům v současné době aktivně vykonávajícím činnosti sociální práce a k veřejnosti. V rámci projektu jsou a budou realizovány níže uvedené klíčové aktivity:

Posílení kompetencí sociálních pracovníků

- Aktivita je zaměřena na vytvoření prostoru pro odborné diskuze a zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků. Jedná se hlavně o řešení odborných otázek a etických dilemat vyplývajících z každodenní praxe sociálních pracovníků a témata související s aktuálním rozvojem a inovacemi v sociální práci.
- Konference pořádané u příležitosti Světového dne sociální práce, odborné semináře, workshopy, jarní/podzimní škola sociální práce, modelový vzdělávací kurz, zahraniční studijní cesty (Slovensko, Velká Británie).
- Půjčování odborných titulů v odborné knihovně.

Pilotní nastavení a ověření v oblasti profesního růstu sociálních pracovníků, v oblasti kvality a efektivitu výkonu sociální práce a vytvoření databáze sociálních pracovníků

- V rámci této aktivity budou navrženy podmínky pro získání profesních stupňů specialista a licencovaný sociální pracovník, a to na úrovni klientské a neklientské.
- Dále bude vytvořen pilotní model Databáze sociálních pracovníků, který umožní registraci sociálních pracovníků, v rámci které současně dojde k ověření odborné způsobilosti sociálního pracovníka.
- Aktivita se bude věnovat také kvalitě v sociální práci a efektivitě výkonu sociální práce.

Osvěta / Mediální obraz sociální práce

- Cílem této aktivity je pozitivní propagace sociální práce za účelem rozšíření povědomí o jejích možnostech, tj. o podpoře a pomoci, kterou sociální pracovník může a umí nabídnout klientovi (i potenciálnímu), a zároveň tím podpořit osvětu sociální práce. V pravidelných intervalech budou také vydávány články a publikace, které budou odrážet činnosti tohoto projektu a budou se zaměřovat na aktuální témata v oblasti výkonu sociální práce.

- Články na www.socialninovinky.cz, články na www.socialniprace.cz, články v Listech sociální práce, vydávání Sešitů sociální práce, vydávání publikací ze zahraničních studijních cest, vydávání sborníků z konferencí a vydání jedinečných plakátů.
- Televizní a radiové spoty, videospoty.

Evaluace projektu

- V rámci aktivit projektu bude vyhotovena evaluační studie s cílem zhodnotit dosažené výsledky a krátkodobé dopady. Evaluační aktivity a zpracování studie budou probíhat během celé realizace projektu.

O aktivitách projektu vás budeme pravidelně informovat na stránkách www.mpsv.cz a www.budmeprofi.cz (v současné době probíhá úprava stránek, můžete se tedy těšit na nový design). Do projektu plánujeme zapojit přes 200 sociálních pracovníků a přes 200 odborníků.

Spolupořadatelé konference



**SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH
PRACOVNÍKŮ ČR, z. s.**



PROFESNÍ SVAZ
SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ
V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH



ASOCIACE POSKYTOVATELŮ
SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR

OBSAH

ÚVOD	5
SPOLUPOŘADATELÉ	8
Asociace vzdělavatelů v sociální práci	9
Profesní komora sociálních pracovníků	10
Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky	11
Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách	12
Společnost sociálních pracovníků ČR	13
I. PROMĚNY SOCIÁLNÍ PRÁCE	15
Etablování sociální práce jako vysokoškolského oboru	16
Prof. PhDr. Ján Gabura, CSc.	
Sociální práce a politika - minulost a současnost	23
PhDr. Pavla Kodymová, Ph.D.	
Sociální práce v éře společnosti pozdní doby aneb co dělat v současné sociální práci na základě její geneze	28
Doc. PhDr. Peter Brnula, Ph.D.	
II. PŘÍLEŽITOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE	37
Sociální práce na Slovensku - inspirace pro sociální práci v ČR	38
Doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.	
Sociální práce na rozcestí – výzvy pro sociální práci	42
Mgr. Martin Bednář, Ph.D.	
Resilience sociální práce a její autonomní etika: Role etiky sociální práce ve vztahu k sociální politice a novým sociálním problémům	48
Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.	
III. POJETÍ REFORMNÍHO PARADIGMATU	54
Reflexe kritické praxe sociální práce v ČR	55
Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.	
Podpora pozitivní životní bilance – jedna z funkcí sociální práce	60
Mgr. et Mgr. Miroslav Erdinger	
ZÁVĚR A AKTIVITY PROJEKTU SYSTÉMOVÁ PODPORA PROFESIONÁLNÍHO VÝKONU SOCIÁLNÍ PRÁCE II	64
KONTAKTY na realizační tým projektu Profíci II	67

ÚVOD

Den 21. března 2017 se po celém světě nesl v duchu oslav Světového dne sociální práce. Tento den připadá vždy na třetí úterý v březnu a již od roku 1983 jej vyhláší Mezinárodní federace sociálních pracovníků, která sídlí ve švýcarském Bernu. Konferenci pořádanou u příležitosti tohoto dne jsme se připojili k oslavám a připomněli si u nás tradici profese sociální práce. Realizace byla zajištěna prostřednictvím projektu Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II (neoficiálně „Proficií II“) a další konference budou v rámci projektu pořádány také v následujících třech letech. Novinkou letošních českých oslav Světového dne sociální práce byla série informativních rozhlasových spotů, které byly vysílány rádiem Impuls a Radiožurnál. Vizí Ministerstva práce a sociálních věcí (dále „MPSV“) pro příští roky je zavedení ocenění vybraným nominovaným sociálním pracovníkům z praxe, kterým bude ocenění předáno právě v rámci pořádaných konferencí. Více informací o ocenění a nominování sociálních pracovníků naleznete v závěru sborníku.

Úvodního slova konference se ujala ministryně práce a sociálních věcí Mgr. Michaela Marksová, která hovořila o zlepšování postavení a platových podmínek sociálních pracovníků a sociálních pracovníc v České republice. Úvodní proslov přednesl také ředitel Odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení Mgr. David Pospíšil, který mimo jiné sociální práci popřál více kvalitních odborných škol zaměřených na obory sociální práce, uvědomělé zaměstnavatele a lepší pracovní i platové podmínky. Úvodní část konference zakončil zástupce vedoucí oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání Mgr. Filip Novotný, který představil projekt Proficií II a nastínil aktivity projektu pro léta 2017–2020.

Tématem konference byly „Proměny a příležitosti sociální práce v ČR“. Odborných příspěvků v rámci jednotlivých témat se ujali **Mgr. Martin Bednář, Ph.D., Mgr. et Mgr. Miroslav Erdinger, Mgr. et Mgr. Janebová, Ph.D., PhDr. Pavla Kodymová, Ph.D. a doc. Michal Opatrný, Dr. theol. a ze Slovenska doc. PhDr. Peter Brnula, Ph.D., prof. PhDr. Ján Gabura, CSc. a doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.** Odborné vstupy těchto přednášejících jsou vloženy v následujících částech sborníku.

Spolupořadatelé konference byly Asociace vzdělavatelů v sociální práci, Profesní komora sociálních pracovníků, Profesní svaz sociálních pracovníků při Asociaci poskytovatelů sociálních služeb České republiky a Společnost sociálních pracovníků ČR, tedy profesní organizace a organizace sdružující vzdělavatele v sociální práci usilující o rozvoj profese sociální práce.

Zájem o účast na konferenci překračoval její možnosti. Stanovená kapacita konference byla naplněna téměř okamžitě po zveřejnění pozvánky, čehož si velmi vážíme. Naše poděkování patří všem vystupujícím, spolupořádajícím organizacím, ale také všem zájemcům, účastníkům i náhradníkům za projevenou důvěru a spokojenost. Věříme, že všechny akce projektu budou mít pro účastníky stejný přínos, jako realizovaná konference.

Na dalších stránkách sborníku naleznete podrobnější informace o spoluřadatelích, jednotlivé příspěvky přednášejících a slovo na závěr, ve kterém se dočtete informace o plánovaných akcích projektu. Věříme, že se vám bude sborník líbit a zachováte nám přízeň i v dalších letech.

Za tým Profiků II
Mgr. Soňa Kocandová
Věcný gestor posilování kompetencí sociálních pracovníků (KA 02)





fotografie z konference



SPOLUPOŘADATELÉ

Asociace vzdělavatelů v sociální práci



Asociace vzdělavatelů v sociální práci (dále „ASVSP“) je zapsaný spolek sdružující vysoké školy, (i jejich jednotlivé součásti), vyšší odborné školy a další právnické a fyzické osoby, které nabízejí vzdělání v sociální práci na území České republiky (dále „ČR“). Cílem ASVSP je zvyšování odborné kvality vzdělávání v sociální práci v ČR. Prosazuje zájmy vzdělavatelů v sociální práci. Je garantem kvality vysokoškolského vzdělávání v sociální práci v ČR. Přispívá k rozvoji profese sociální práce. Zasazuje se o rozvoj profese, která prosazuje zájmy klientů, a o zvýšení společenské prestiže sociální práce a podporu její identity.

Za rozhodující nástroj dosahování uvedeného cíle považují členové ASVSP vytváření minimálních standardů v sociální práci a vydávání časopisu Sociální práce/Sociálna práca. Vydávání časopisu a vytváření a inovace standardů, podpora členů při jejich realizaci a kontrola jejich dodržování na školách, které jsou členy ASVSP, je jádrem činnosti Asociace. Pro své členy asociace organizuje i různé aktivity v rámci dalšího vzdělávání.

ASVSP je členem Evropské asociace škol sociální práce i členem Rady pro rozvoj sociální práce v ČR. Má trvalý zájem o spolupráci s dalšími profesními organizacemi a jinými institucemi v oblasti sociální práce.

Profesní komora sociálních pracovníků



Profesní komora sociálních pracovníků z. s. (dále „PKSP“) je zastřešující zájmová organizace pro sociální pracovníky. Jejím cílem je prosazovat uznání sociální práce jako vysoce profesionálního oboru, zastupovat sociální pracovníky na vrcholné úrovni především vůči státu, jako hlavnímu zadavateli sociální práce, a vytvářet podmínky pro zvyšování profesní způsobilosti sociálních pracovníků.

Aktivity PKSP

- a) Poskytování vzdělávání sociálním pracovníkům a pracovníkům v sociálních službách. Kurzy jsou akreditovány Ministerstvem práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) nebo potvrzovány podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Vzdělávání je zajištěno lektory s dlouhodobou zkušeností v oboru.
- b) Členství v odborných společnostech – Rada pro rozvoj sociální práce (RaRoSp), poradní tým MPSV – odboru soc. služeb pro přípravu profesního zákona, revizi etického kodexu, programové platformy pro implementaci různých programových os Evropského sociálního fondu jako zástupce sociálních pracovníků.
- c) Vytváření sítě sociálních pracovníků napříč všemi obory sociální práce prostřednictvím členské databáze sociálních pracovníků.
- d) Organizování pravidelných neformálních nebo částečně formálních setkání samotných sociálních pracovníků na různých místech v České republice (dále jen ČR).
- e) Publikační činnost – PKSP se podílí na studiích v oboru sociální práce jako respondent, tvůrce (spolutvůrce) nebo zadavatel. Účast v odborných diskuzích a konferencích jako zástupce sociálních pracovníků. Dále organizuje odborné přednášky pro sociální pracovníky s významnými osobnostmi sociální práce.

Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky



Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky (dále „APSS“) je největší profesní organizací sdružující poskytovatele sociálních služeb v ČR, jež sídlí v Táboře. Organizačně je rozdělena do 14 krajských organizací a do odborných celorepublikových sekcí.

K 1. 4. 2017 sdružuje 1 039 organizací a 2 358 registrovaných služeb.

APSS v rámci své činnosti:

- zastupuje a hájí zájmy svých členů u státních a ostatních zainteresovaných institucí, zejména předkládáním odborných stanovisek, kvalifikovanou oponenturou a iniciací a podporou žádoucí právní regulace sociálních služeb;
- zprostředkovává rozšiřování vědeckých a výzkumných poznatků do činnosti poskytovatelů sociálních služeb a předávání tuzemských i zahraničních odborných zkušeností svým členům;
- vyvíjí studijní, dokumentační, vzdělávací (Institut vzdělávání APSS ČR je největším vzdělavatelem v oblasti sociálních služeb v ČR), expertní a publikační činnost (vydává měsíčník Sociální služby a čtvrtletník Listy sociální práce);
- pořádá a organizuje kongresy, odborné konference a vzdělávací programy;
- je pořadatelem Týdne sociálních služeb ČR a výtvarné soutěže Šťastné stáří očima dětí, spolupořadatelem Národní ceny – Pečovatel/ky roku, držitelem licence E-Qalin pro ČR (model měření a zvyšování kvality) a správcem Značky kvality (systém externí certifikace).

Součástí APSS ČR je i Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách.

Další informace na www.apsscr.cz

Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách



Cílem Profesního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách je:

- zprostředkovat výměnu informací mezi poskytovateli a odborníky z řad MPSV, krajských úřadů, inspektorů i vzájemně mezi sebou;
- informovat své členy o změnách v legislativě;
- pořádat odborné semináře, konference a setkání sekce;
- podílet se na vzdělávací a publikační činnosti APSS ČR.

Další informace na:

<http://www.apsscr.cz/profesni-svaz-socialnich-pracovniku/>

<https://www.facebook.com/psssvss/>.

Společnost sociálních pracovníků ČR



**SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH
PRACOVNÍKŮ ČR, z.s.**

Historie a současnost

Společnost sociálních pracovníků vznikla v roce 1919, kdy nastoupilo na pozice sociálních pracovníků z povolání prvních 28 absolventek Vyšší školy sociální péče v Praze. Historické počátky sociální práce vycházely z činnosti filantropických a charitativních organizací a nadšených jedinců. V roce 1922 ustavily **Organizaci absolventek VŠSP**. Z roku 1925 je zaznamenán písemný styk se spolky sociálních pracovníků v Paříži a New Yorku. Předsedkyně „Ústředí dobrovolných spolků sociálních a zdravotně sociálních“ Dr. Alice Masaryková doporučila v r. 1926, aby Organizace absolventek VŠSP vypracovala náměty pro další odborné vzdělávání.

V roce 1929 byl název Organizace absolventek VŠSP změněn na **Organizaci sociálních pracovníků (OSP)**. V dalších letech začala OSP vydávat odborné publikace, pořádala semináře a kurzy, studijní cesty. V r. 1934 vyšel tiskem první časopis Sociální pracovnice s nákladem 900 výtisků. VŠSP byla zrušena v roce 1936 a nahradila ji Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče. V roce 1937 dostala OSP první příležitost připomínkovat připravované zákony a novely.

Po nacistické okupaci OSP organizovala akce na podporu svých členek, které musely opustit zaměstnání, a věnovala se pomoci přistěhovalcům. Činnost OSP byla v tomto období kontrolována a potlačována. Poválečné roky přinesly nové úkoly, byly vytvořeny nové sociální instituce, začaly přípravy pro zřízení Vysoké školy sociální a politické v Praze.

V roce 1947 OSP zorganizovala sjezd sociálních pracovníků a celostátní pracovní konferenci „Sociální pracovnice v měnícím se společenském řádu“. Poslední schůze OSP se konala v lednu 1948. Po únoru 1948 byla zastavena činnost OSP, zastaveno vydávání časopisu Sociální pracovnice, majetek OSP byl převeden do majetku ROH. V důsledku změn musely některé sociální pracovnice změnit povolání a tak byl přerušen i vzájemný kontakt.

Na konci roku 1968 byl rozhodnutím MV schválen vznik **Společnosti sociálních pracovníků** a byly založeny 4 sekce. Sekce sociálních pracovníků v podnicích, sekce péče o rodinu a dítě, sekce péče o invalidní a staré občany a sekce sociálních pracovníků ve zdravotnictví. Aby mohla

být činnost udržena i v době tzv. normalizace, podařilo se vytvořit při České lékařské společnosti J. E. Purkyně sekci sociálních pracovníků. Sekce se zasloužila o udržení a rozvoj sociální práce a o zvyšování kvalifikace sociálních pracovníků až do roku 1989.

Od roku 1990 obnovená **Společnost sociálních pracovníků ČR** (SSP ČR) sdružuje sociální pracovníky ze všech oblastí sociální práce na základě dobrovolnosti. Podle stanov napomáhá k rozvoji sociální práce a uznání profese sociálního pracovníka. SSP ČR od roku 1990 zorganizovala 27 odborných konferencí, 32 pracovních dnů k aktuálním tématům, přispívá k celoživotnímu vzdělávání sociálních pracovníků a rozšíření jejich kvalifikace podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, umožňuje výměnu zkušeností mezi sociálními pracovníky. SSP ČR je akreditovanou vzdělávací institucí MPSV a měla své zástupce v pracovní skupině MPSV pro přípravu profesní komory sociálních pracovníků. SSP ČR je aktivním členem RAROSPu a Mezinárodní federace sociálních pracovníků. Zástupci se též pravidelně účastní zasedání výboru pro sociální politiku Poslanecké sněmovny PČR. SSP ČR vydala Etický kodex sociálních pracovníků. V roce 2001 vznikla v rámci SSP ČR Sekce sociálních kurátorů.

I. PROMĚNY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Etablování sociální práce jako vysokoškolského oboru

Prof. PhDr. Ján Gabura, CSc.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

Abstrakt

V tomto príspevku se autor zaměřuje na utváření vysokoškolského studia sociální práce na Slovensku. Přístup ke zpracování tématu není historiografický, představuje spíše subjektivní reflexi přímého účastníka těchto procesů. Porovnává původní představy o systematickém vysokoškolském vzdělávání v oblasti sociální práce s aktuální realitou, analyzuje pozitivní aspekty procesu vývoje v této oblasti i doprovodná rizika. Téma zakončuje vznikem Asociace vzdělavatelů v sociální práci a kodifikovaním zákona o sociální práci.

Úvod

Kreovania vysokoškolského štúdia sociálnej práce je súčasťou novodobej histórie tohto vedného odboru. Príspevok si nenárokujú na precíznu historiografickú analýzu tohto obdobia, skôr predstavuje subjektívnu reflexiu autora, ktorý bol priamym účastníkom vytvorenia prvej samostatnej katedry sociálnej práce v Bratislave a podieľal sa na kreovaní vysokoškolského štúdia tohto odboru na Slovensku.

Vysokoškolské štúdium sociálnej práce nevznikalo po revolučných zmenách v roku 1990 vo vzduchoprázdne. Po druhej svetovej vojne fungovali v Československu dve vysoké školy zamerané na problematiku sociálnej práce, Vysoká škola politická a sociálna v Prahe a Vysoká škola sociálna v Brne. Zároveň sa zakladali vyššie školy sociálno-zdravotné. Takto organizované vzdelávanie v oblasti sociálnej práce predstavovalo v rámci vtedajšej Európy nadštandard. Na Slovensku sa však sociálna práca ako vysokoškolský odbor neštudovala, teda pri jej etablovaní sme nemohli využiť vlastné tradície tak, ako v Čechách. Komunistickým prevratom v roku 1948 sa radikálne zmenil postoj k sociálnej práci a tým aj k vzdelávaniu v tejto oblasti. Politickú, riadiacu aj realizačnú garanciu za sociálnu oblasť monopolne prevzal štát. Pomerne rýchlo sa formoval administratívno-byrokratický systém sociálnej práce, sociálna práca sa uzatvárala do kancelárií a rezidenčná sociálna práca sa často redukovala na saturáciu základných životných potrieb ľudí v uzatvorených zariadeniach. Štát zrušil v tomto období nie len vysoké sociálne školstvo, ale dočasne zlikvidoval aj štúdium psychológie a sociológie (tieto odbory označoval ako buržoázne pavedy). Zanikol systém mimovládnych organizácií, zanikli poradenské služby, bola zrušená charita, takmer úplne sa z praxe vytratila terénna sociálna práca. V roku 1953 už existovala iba jedna stredná sociálno-zdravotná škola pre celé Československo. Strana a vláda rozhodli, že administratívny pracovník či „opatrovateľ“ v sociálnej oblasti nepotreboval špecifickú odbornú prípravu, ani profesionálne zručnosti práce s ľuďmi. V pozíciách takzvaných sociálnych pracovníkov začali pracovať ľudia

s různym profesionálnym pozadím (bývalé predavačky, úradníčky, nekvalifikované ženy z domácnosti, policajti, vojaci). Nebudem však jednostranne tvrdiť, že sa v oblasti sociálnej práce v tomto kritickom období nič nerobilo, niektorí pracovníci sa snažili využívať pri práci so sociálnymi klientmi svoj ľudský potenciál. Otvorenou otázkou však ostáva, či ich pracovnú činnosť môžeme považovať za kvalifikovanú sociálnu prácu. S tým by sa však mali vyrovnat' historici. Komunistická ideológia v tej dobe ani nepripúšťala možnosť sociálnych problémov, považovala ich iba za dedičstvo kapitalistickej minulosti, predpokladala, že v socialistickom zriadení sociálne problémy úplne vymiznú a oblasť sociálnej práce tak úplne zanikne. Až v priebehu šesťdesiatych rokov sa v kontexte celospoločenského uvoľnenia otvoril priestor aj v tejto oblasti. Sporadicky sa objavovala zahraničná, odborná literatúra, po čiastočnom otvorení hraníc, niektorí pracovníci pomáhajúcich profesií vycestovali do zahraničia a priniesli odtiaľ cenné osobné skúsenosti. Záujemcovia o nové poznatky a prístupy pri práci s klientom sa neformálne stretávali a vymieňali si skúsenosti. Koncom šesťdesiatych rokov sa v Čechách a na Slovensku začal formovať systém predmanželského, manželského a rodinného poradenstva (autor zakladal prvú poradňu na Slovensku), ktorú po živelných začiatkoch prikryl rezort práce a sociálnych vecí. Tento poradenský systém kreoval špecifické vzdelávanie, zamerané na spoluprácu s klientom pri riešení jeho problémov, výcviky zamerané na rozvoj profesionálnych zručností, vydával množstvo odbornej literatúry a prekladov z oblasti pomáhajúcich profesií, neskôr participoval pri formovaní využitia supervízie v tejto oblasti. Podobný systém manželského a rodinného poradenstva fungoval aj v Čechách a na Morave (zakladateľ dr. Stelšovský). Vzájomná spolupráca českých a slovenských odborníkov bola v tom čase na veľmi dobrej úrovni.

Od normalizácie ďalej

V období takzvanej normalizácie medzi sedemdesiatym a deväťdesiatym rokom síce pokračoval štát v svojej monopolistickej politike v oblasti sociálnej práce, ale postupne sa už objavujú aj živelné iniciatívy jednotlivcov a osvietenejších organizácií, ktoré sa snažili vnieť do systému sociálnej práce s individuálnym klientom, rodinou a skupinou prvky profesionality. Niektorí pracovníci pracujúci v sociálnej oblasti sa začali zúčastňovať vzdelávacích podujatí organizovaných manželskými poradňami, obohacovali svoju prax štúdiom odborných publikácií, v krátkodobých výcvikoch skvalitňovali svoje špecifické profesionálne spôsobilosti. V osemdesiatych rokoch sa už aj pracovníci v sociálnej oblasti začali zúčastňovať výcvikov v rôznych formách sprevádzania klientov, špecializovaného poradenstva či psychoterapeutických výcvikov. V tomto období sa motivovaní pracovníci v sociálnej oblasti začali zúčastňovať bálintovskej supervízie, ktorú organizoval pod vedením Skálu a Růžičku pražský Psychoterapeutický inštitút. Výcviku pre sto supervízorov z oblasti pomáhajúcich profesií, ktorý sme zorganizovali na Slovensku za zúčastnenia aj desiatky pracovníkov z rezortu práce a sociálnych vecí.

Revolučné zmeny v roku 1989 zasiahli aj sociálnu oblasť. V nových politických kontextoch sa proklamačne mení aj koncepcia sociálnej politiky, ktorá vyžaduje nové prístupy pri riešení sociálnych problémov na všetkých úrovniach. Zmeny vychádzajú aj zo zmien legislatívy v tejto oblasti, ktoré

sa však nesnažia od základu zmeniť systém, ale pokúšajú sa existujúci systém skvalitňovať novým prístupom a konkrétnymi opatreniami. Paternalistické centralizované riadenie sociálnej oblasti štátom postupne nahrádzala diferencovaná sociálna práca so širokou paletou rôznych subjektov, ponukou služieb, ktoré sa posúvajú viac k človeku a rešpektujú jeho jedinečné podmienky. Prezentuje sa snaha meniť doteraz prevládajúce postupy orientované na administratívnu agendu, ktoré v svojom dôsledku invalidizovali človeka na bezmocnú bytosť, úplne závislú od úradníkov a dávok. Participačný prístup považuje klienta za partnera, ktorý postupne dokáže prevziať zodpovednosť za svoju kritickú situáciu, akceptuje jeho jedinečnosť a schopnosť najlepšie sa zorientovať v prezentovanom probléme. Novou úlohou sociálnych pracovníkov by malo byť mobilizovať potenciál človeka, podporovať schopnosť človeka využívať potenciál svojho sociálneho okolia, stimulovať ho k prevzatiu zodpovednosti za seba, za svojich blízkych, za spoločnosť v ktorej žije. V novej filozofii sociálnej práce sa človek chápe ako aktívna bytosť, ktorá spoločne rozhoduje o svojom osude, participuje na riešení svojich problémov a preberá na seba zodpovednosť za svoj život. Presadzuje sa zmena pozícií vo vzťahu sociálny pracovník a jeho klient, direktívno – kontrolný prístup by mal byť postupne nahradený symetrickým vzťahom, v ktorom je klient akceptovaný ako autonómna bytosť so svojou individuálnou životnou históriou. Profesionálny vzťah človek – človek zrkadlí proklamované humanistické východisko sociálnej práce. Sociálna práca by sa mala dostávať bližšie k človeku, efektívnejšie využívať prirodzené sociálne väzby, uplatňovať systémový či ekosystémový prístup.

Zmena vzdelanostnej štruktúry

Programovo prezentované zmeny v sociálnej oblasti nevyhnutne vyžadovali aj zmenu vzdelanostnej štruktúry sociálnych pracovníkov. Aby bolo možné v praxi realizovať novú koncepciu sociálnej práce bolo nevyhnutné pripraviť nový typ sociálneho pracovníka, ktorý dokáže antropocentrické koncepty realizovať v praxi. Sociálny pracovník mal byť špecialista, graduálne pripravovaný na vysokých školách v novej filozofii sociálnej práce, mal by získať potrebné zručnosti pre efektívnu spoluprácu s ľuďmi, byť kontinuálne vzdelávaný vo svojej profesii, podporovaný účinnou supervíziou a dodržiavať etický kódex v tejto oblasti. Na začiatku tohto procesu sme nedocenili, že vzdelávanie pracovníkov, ktorí dlhodobo fungovali v socialistickej praxi, boli pod vplyvom naučených stereotypov samo o sebe nedokáže flexibilne zmeniť ich prístupy k profesii i svojim klientom. Často získali relevantné vedomosti, ale svoje poznatky nedokázali transformovať do svojich postojov a reálnej praxe. Navyše deklaratívne sme presadzovali nový typ sociálneho pracovníka, ale nedokázali sme v praktických konceptoch sociálnej politiky vytvoriť podmienky na to, aby absolventi škôl dokázali nové poznatky prakticky využiť.

Potreba špecializovanej prípravy vysokoškolsky vzdelaných sociálnych pracovníkov smerovala k etablovaniu sociálnej práce, ako nového vedného odboru a ku kreovaniu prvých programov študijného odboru sociálna práca. Prvá, samostatná katedra sociálnej práce na Slovensku vznikla na pôde Pedagogickej fakulty UK v Bratislave. Vzniku katedry predchádzali diskusie o potrebe zmeny systému vzdelávania v tejto oblasti, zakladajúci členovia sa inšpirovali aj programami

vzdelávania zaniknutých vysokých škôl v Čechách, ale privítali veľmi účinnú pomoc zo strany holandských kolegov, ktorú v počiatkoch organizoval podporovateľ Charty Jeff Helmer. Prvá skupina odborníkov odišla na stáž spojenú s prípravou na vzdelávanie v sociálnej práci v roku 1990 a druhá v roku 1991. Stáže v Holandsku pokračovali až do roku 1995. Na pobytoch v Holandsku sa zúčastnili aj kolegovia z Čiech, ktorí tiež pripravovali pôdu na kreovanie vysokoškolskej prípravy sociálnych pracovníkov (napríklad: Matoušek, Musil, Šiklová). Pri zrode katedry zohral najvýznamnejšiu úlohu liečebný pedagóg V. Labáth, ktorý viedol dlhodobé diskusie s predstaviteľmi katedier pomáhajúcich profesií (najmä liečebná a špeciálna pedagogika), kde si spoločne vymedzovali svoje profesionálne pole, identifikovali špecifiká a hľadali možnosti vzájomnej spolupráce. Po týchto odborných diskusiách sa vytvoril priestor umožňujúci zriadenie katedry sociálnej práce na Pedagogickej fakulte v Bratislave. Komplikovanejšie boli debaty s odporcami vysokoškolského štúdia sociálnej práce, ktorých bola v tom čase na fakulte väčšina. Témou diskusií bola najmä otázka, či je sociálna práca samostatný vedný odbor, či by mali byť sociálni pracovníci univerzitne vzdelávaní, kto bude vyučovať sociálnu prácu na pripravovanej katedre. Významný zlom nastal v roku 1991, keď nový dekan doc. PhDr. M. Bažány po počiatočnom váhaní, jednoznačne podporil vznik novej katedry. Samostatná katedra sociálnej práce vznikla v máji 1991. Dvoch zakladajúcich pracovníkov ešte do konca leta doplnili ďalší pedagógovia.

Smerovania katedry

Paradoxom doby bolo, že na Slovensku neboli žiadni vysokoškolsky vzdelaní sociálni pracovníci, preto pedagógmi tohto odboru boli odborníci príbuzného profesionálneho pozadia, ktorí mali skúsenosť práce s individuálnym klientom, rodinou a skupinou. Väčšina členov katedry mala absolvovaný dlhodobý výcvik v psychoterapii, skúsenosť práce so vzdelávacími, výcvikovými a terapeutickými skupinami, a preto sa od začiatku kreovalo poradensko – terapeutické zameranie katedry (v zmysle Painových malých paradigiem sociálnej práce). Týmto smerom sa uberal aj koncept kreovania študijného programu. Ďalším dôležitým východiskom smerovania katedry bol dôraz na interdisciplinárnosť kreovaného štúdia. Vďaka podpore dekana mala katedra sociálnej práce už od svojich začiatkov pomerne veľký počet externých spolupracovníkov z iných vedných odborov, ktorí kompletizovali odbornú prípravu študentov z aspektu rôznych odborov (psychiater, právnik, filozof, etik, demograf, ekonóm). Interní pracovníci mali graduálnu prípravu z oblasti liečebnej pedagogiky, psychológie, sociológie a filozofie. Osobné kontakty na rôznych pracoviskách nám umožnili zabezpečiť podporu praxe pre študentov sociálnej práce. V prvej etape nám veľmi pomohli aj pedagógovia zo zahraničia. Na katedre vyučovali prof. Perichta z Katholische Fachhochschule für Sozialarbeit, Saarbrücken, prof. Smiar z University of Wisconsin, prof. Waldijke z Hogeschool de Horst, prof. Jordan z University Exeter, prof. Koval z Denver University, prof. Dixon z University of British Columbia a mnohí ďalší. Najintenzívnejšia bola niekoľkoročná spolupráca s Howard University Washington, v rámci ktorej prebehli výmenné stáže pedagógov a spoločne sme zorganizovali dve významné medzinárodné konferencie. V ďalšej etape na zahraničné pobyty chodili pedagógovia aj študenti katedry (USA, Škótsko, Nórsko, Fínsko, Taliansko, Nemecko, Holandsko, Česko atď.).

Jednou z prvých úloh pracovníkov katedry sociálnej práce bolo vytvoriť edukačné štandardy a študijný program, ktorý vznikol kombináciou vybraných zahraničných modelov prepojených so skúsenosťami prvých pracovníkov katedry. Študijný program bol koncipovaný v troch oblastiach. Ťažisko tvoril teoretický základ, ktorý bol komplementárne doplnený sociálno-psychologickým výcvikom a študentskou praxou (pomer 60% teórie, 15% výcvikov a 25% praxe). Takto členené štúdium predstavovalo výnimku oproti študijným programom katedier psychológie, liečebnej, špeciálnej a sociálnej pedagogiky, ktoré boli výrazne viac orientované na teóriu. Spolu so študijným programom sme spracovali profil absolventa štúdia sociálnej práce s príslušnými odbornými kompetenciami.

Pedagogické aktivity v odbore sociálna práca začali ešte pred založením katedry. Do nultého ročníka boli prijatí študenti z odboru liečebná pedagogika, ktorí si chceli rozšíriť vzdelanie v oblasti sociálna práca formou ročného špecializačného štúdia. Väčšina z nich našla dôležité uplatnenie v odbore sociálna práca u nás i zahraničí.

Pri rozbiehaní štúdia nám akútne chýbali učebné texty najmä z predmetov, ktoré sa týkali samotnej sociálnej práce. Mnohé publikácie nám darovali naši zahraniční partneri, ale pretože boli v cudzom jazyku bolo jednou z prvých úloh katedry spracovanie slovenských učebných textov. Od svojho formovania a vzniku katedra úzko spolupracovala s vznikajúcimi katedrami sociálnej práce na Slovensku, ale aj v Prahe (Šiklová) a Brne (Musil). Praktickým výstupom prípravnej fázy bolo spracovanie prvého curricula vzdelávania v sociálnej práci.

Po prvých prijímacích pokračovaniach začalo štúdium sociálnej práce v dvoch formách internej a externej. Začali sme vyučovať ako jediná katedra na fakulte v blokoch, to znamená, že predmet bol rozdelený do troch až štyroch niekoľkohodinových blokov počas semestra. Výhodou blokoveho vyučovania bola kontinuita spracovania dielčích tém, sústredenejšia koncentrácia na témy jednotlivých blokov, viacej samostatnej práce na projektoch a ich prezentácii.

Prvé poznatky z praxí študentov a spätné väzby absolventov nás upozornili na závažný rozpor. Študenti si síce osvojili v škole najaktuálnejšie poznatky z odboru, získali relevantné zručnosti pre prácu s klientom, ale terén nebol ešte pripravený tieto poznatky využívať a tlačil absolventov do zabehaných stereotypov, ktoré boli veľmi odolné voči avizovaným politickým a sociálnym zmenám. Školstvo oveľa flexibilnejšie zareagovalo na deklarovánú, novú filozofiu sociálnej práce, ako rigidný a konzervatívny systém praxe, ktorý sa dodnes snaží odolávať novým trendom. Nepomáhajú ani kozmetické legislatívne úpravy, ktoré neflexibilný systém často prijme iba formálne, a po krátkom čase ich znova vytlačí na okraj záujmu. Dôležitú úlohu v tomto procese zohráva aj reaktívna sociálna politika, ktorá síce deklaruje orientáciu na človeka, jeho rozvoj, kultiváciu životných podmienok a zvyšovanie kvality jeho života, ale v realite iba reaguje na krízové situácie a tlačí sociálnych pracovníkov, aby adaptovali svojich klientov na neefektívne sociálne systémy. Absolventi štúdia sociálnej práce tak často nemali možnosť uplatniť poznatky a zručnosti v praxi,

pretože narážali na nedostatočné podmienky pre realizáciu nových prístupov a metód, na odpor za strany vedenia sociálnych organizácií i spolupracovníkov. Tie konštatovania platia najmä pre štátny a verejný sektor sociálnej práce. Situácia v neziskových organizáciách býva odlišná, najmä v možnosti uplatňovania nových prístupov, ale aj tieto organizácie sú brzdené reaktívnou, často neefektívnou sociálnou politikou, problematickými legislatívnymi normami a spôsobom prerozdelenia spoločných financií. Plne sme si uvedomovali, že pre efektívne nastavenie procesov nestačí vždy iba vedieť a chcieť, ale sociálni pracovníci by mali mať možnosť uplatniť svoje vedomosti a motiváciu na svojom pracovisku. Z tohto dôvodu sme pedagogické aktivity katedry sociálnej práce zamerali aj na externé vzdelávanie riadiacich pracovníkov v sociálnej oblasti, ktorí mali veľmi rôznorodú graduálnu prípravu (právnik, sociológ, liečebný pedagóg, ekonóm atď.). Pripravili sme prvé päťročné špecializované vzdelávanie pre riadiacich pracovníkov v sociálnej oblasti, ktorým sme študijný program obohatili o regionálnu sociálnu politiku, teóriu riadenia, optimalizáciu procesov práce s ľuďmi, vedenie ľudí, projektové riadenie, riadenie zmeny atď. Predpokladali sme, že špecializovane vzdelaní riadiaci pracovníci vytvoria na svojich pracoviskách optimálne podmienky pre implementáciu zmeny systému sociálnej práce, účinnejšie využitie humanistických princípov v tejto oblasti a pre využitie potenciálu svojich pracovníkov. O niečo neskôr, sme v posledných dvoch ročníkoch štúdia, umožnili dve formy špecializácie – špecializácia na intenzívnu prácu so sociálnym klientom a špecializácia na sociálnu politiku a riadenie v oblasti sociálnej práce. Cieľom bola tiež príprava budúcich manažérov v tejto oblasti.

Na žiadosť Ministerstva spravodlivosti a Generálneho riaditeľstva zboru väzenskej a justičnej stráže sme v spolupráci pripravili program štúdia sociálnej práce špecializovaný na penitenciárnu a postpenitenciárnu starostlivosť. Spoločne sme hľadali priestor pre profesionálne uplatnenie sociálnych pracovníkov v tejto oblasti.

Až takmer po desiatich rokoch sme museli prijať kreditový systém štúdia a v školskom roku 2005/2006 na základe Bolonského procesu aj dvojstupňový model štúdia s diferencovaným bakalárskym a magisterským stupňom. V našom odbore to nemalo veľkú logiku, pretože pre ukončený bakalársky stupeň neboli v personálnej matici Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR takmer žiadne štandardizované pracovné miesta. Z tohto dôvodu spravidla všetci študenti po ukončení bakalárskeho stupňa pokračovali v magisterskom štúdiu.

Od jej vzniku, bolo prioritnou stratégiou katedry sociálnej práce čo najrýchlejšie zapojiť do priameho pedagogického procesu študentov katedry, ktorí už mali vysokoškolské vzdelanie v oblasti sociálnej práce a aspoň krátkodobú prax v teréne. Snažili sme sa, aby všetci pracovníci katedry a najmä doktorandi mali praktickú skúsenosť z terénu. Dnes sú už bývalí študenti sociálnej práce na katedre vo väčšine, vedú katedru a mnohí bývalí študenti spolupracujú s katedrou externe, najmä v oblasti organizovania praxí. Zmeny v oblasti vysokoškolského štúdia významne poznačili multiprofesionálne zloženie katedry. Výrazne sa zredukoval počet externých spolupracovníkov, obmedzila sa možnosť zapojiť do pedagogického procesu odborníkov z praxe bez PhD.

Významnou podporou katedry sociální práce bolo od roku 1998 Občianske združenie sociálna práca, ktoré tvorili pedagógovia fakulty a niektorí jej absolventi. Prostredníctvom občianskeho združenia katedra zabezpečovala externé štúdiá, získané prostriedky združenie využívalo na vydávanie publikácií pedagógov, prevádzkovalo knižnicu pre pedagógov a študentov, ponúkalo reprodukčné služby, financovalo rekonštrukciu učební, vybavenie učební počítačmi a kamerami. Združenie financovalo aj niektoré služobné cesty pedagógov do zahraničia. Dnes už združenie neexistuje, čo významne ochudobnilo mnohé aktivity katedry.

Pomerne neskoro sme pochopili nevyhnutnosť komunikácie vzdelávateľov v oblasti sociálnej práce s politikmi. Náš tradičný pohľad na politiku a politikov vytváral priepasť vo vzájomnej komunikácii a spolupráci. Necháпали sme kolegov zo zahraničia, ktorí nás presviedčali, že naše predstavy a ciele môžeme reálne dosiahnuť iba v dialógu s politikmi, ktorí majú možnosť politicky presadiť našu filozofiu humanistickej sociálnej práce. Podarilo sa nám to až pri presadzovaní konkrétnych potrieb v oblasti vzdelávania, pri kreovaní zákona o sociálnej práci a zakladaní komory sociálnych pracovníkov.

Závěr

Možno je to už vekom, možno som príliš skeptický, ale niekedy mám pocit, ako by sme sa obľúkom vracali do obdobia pred revolúciou v roku 1989. Súčasnú bezbrehú definíciu sociálnej práce, sociálna politika v úlohe hasiča sociálnych problémov, preferencia formálnych, administratívnych úkonov pred proaktívnu spoluprácou s ľuďmi, neštandardné podmienky pre kvalitnú prácu, veľký počet klientov na jedného odborného pracovníka, rivalita jednotlivých pomáhajúcich profesií, adaptovanie ľudí na problematiku sociálne systémy, neefektívne vynakladané financie sa podieľajú na súčasnej neutešenej situácii v tejto oblasti. Optimizmus však vzbudzujú mnohí naši absolventi, ktorí sa vynikajúco uplatnili v praxi u nás i v zahraničí, nový zákon o sociálnej práci a novo kreovaná komora sociálnych pracovníkov, ktoré nie len že vymedzujú sociálnu prácu, rolu sociálneho pracovníka a jeho kompetencie, ale vytvárajú široký priestor pre uplatnenie sociálnych pracovníkov i v oblasti „slobodného povolania“. Je teraz na samotných sociálnych pracovníkoch, členoch i nečlenoch komory ako využijú jedinečnú šancu na zmenu statusu sociálnej práce, sociálneho pracovníka, zvyšovanie jej kvality a ochranu tejto profesie od konfúzie s inými profesiami.

Sociální práce a politika - minulost a současnost

PhDr. Pavla Kodymová, Ph.D.

Vysokoškolská pedagožka na Univerzitě Karlově
Katedra sociální práce – Filozofická fakulta

Abstrakt

Autorka se v příspěvku zaměřuje na význam české sociální práce v politické aréně v kontextu historického vývoje oboru a možným výhledem do budoucnosti. „Všechno co existuje, v minulosti už existovalo v jiné podobě, pod jiným jménem a na jiném místě.“ (Francesco Guicciardini)

Příspěvek

Často zapomínáme, že sociální práce má vnitřně politickou povahu, kterou lze sledovat v celé historii zaznamenaných konkrétních případů, protože politika formující tvorbu sociálních politik a institucí se se sociální prací provázaly dokonce ještě předtím, než tato profese měla jméno. Téměř vše, co sociální pracovníci dělají, je založeno na opatřeních přijatých v prostoru politických rozhodnutí (podpora bydlení, komunitní péče o psychiatrické pacienty, péče o děti, seniory, vzdělávání a další jsou ovlivňovány názory a rozhodnutími politiků a vládních úředníků).¹

V ideálním případě by měla mít sociální práce ambice korigovat, je-li to žádoucí, politiku na místní úrovni tak, aby sloužila k udržení systému a dosažení souladu se sociálními normami. Politické strany volené na základě přitažlivosti politických názorů a propagovaných cílů nebo přinejmenším přijatelnosti pro voliče, odrážejí většinový názor. A protože sociální pracovníci často pracují s ohroženými či již vyloučenými skupinami ve společnosti, je pravděpodobné, že se setkají s politikami, které jsou nespravedlivé a tyto menšiny ve společnosti diskriminují. Proces, kterým lze odstranit společenskou nespravedlnost, je tedy proces politický. A to je nejširší smysl zapojení praxe politické účasti sociálních pracovníků do společnosti. V užším smyslu pak mohou být sociální pracovníci přímo zapojeni do stranické politiky a pracovat na prosazování konkrétních zájmů. Politika se tak prolíná do mikro i makro praxe sociální práce a míra úspěšnosti je závislá na povědomí sociálních pracovníků o sociální politice a způsobu, jakým se zapojují do procesů tvorby politik nebo změn sociální politiky. Sociální pracovníci by proto měli být aktivními na politické scéně. Někteří se mohou stát politiky a kandidovat na úřady a přijímat vůdčí role a další setrvat jako součást demokratického procesu tím, že podpoří volbu kandidátů citlivých k potřebám profese sociální práce.² Že se tak ale mnohdy neděje, plyne patrně z důvodu, že sociální pracovníci mají znalosti, ale často ne kapitál realizovat své „ideály“. Nepřipouští si, že mohou být více politicky aktivní, než si sami uvědomují, a proto se často necítí kompetentní k provádění úkolů souvisejících s politikou: (a) řešení právních

¹ Reisch, M.: The Political Context of Social Work, in: Reisch, M. and Gambrill, E. (eds.): Social Work in the 21st Century. Thousand Oaks: Pine Forge Press, 1997: 80.

² Salcido, R. M.: Social Work Practice in Political Campaigns. *Social Work*, 1984: 29 (2): 189–91. 189.

bariér života klientů, (b) spoluúčast na rozhodování o rozdělení zdrojů a přístupu k nim, (c) lobování a výkon stranické politiky, (d) analýza politických omezení, kterým čelí kupř. správa a samospráva ovlivňující/limitující sociální práci a sociální služby.³ Pokud bychom si představili domácí sociální práci jako historickou mapu, tento odstavec by ve velké míře ještě stále mohla nahrazovat věta: *Hic sunt leones*. Důsledkem jistého obcházení onoho „politického segmentu“ praxe sociální práce je nejmenší množství zdrojů nesoucích nejtěžší sociální a ekonomickou zátěž.

Také na našem území jsou politika, sociální politika a sociální práce nerozlučně propojeny tak, že sociální práce je formulována jako výkonný nástroj sociální politiky. Výchozí diskem pro tvorbu sociální politiky (resp. sociálního zákonodárství) jsou, či spíše, jak říká Loebe, by měly být ideje politických myslitelů vyšší ideje humanismu, které cílí především na člověka, na zachování určité míry důstojnosti, práv a svobod, než tomu tak na našem území je,⁴ a nikoliv prostředkem politiků k dosahování preferencí voličů, jak tomu na našem území také bývá. Na to, že se politika se sociální prací prolíná mnohdy nežádoucím způsobem tak, že je sociální práce používána za účelem dosažení kýženého prospěchu politiky, upozorňuje například Davidová v popisu etických dilemat sociální práce vyplývajících z lokálních politických tlaků na profesi. Jako příklady lze uvést dvě následující dilemata:

Odpovědnost k obci (zaměstnavateli) vs. preference určitých cílových skupin. Může docházet k upřednostňování určitých tzv. „zasluhujících“ cílových skupin – například rodin s dětmi, které se ocitly v životní nouzi, rodičů-samoživitelů, seniorů. Na opačném břehu zájmu či pozornosti se naopak mohou ocitnout „nezasluhující“ či „problémové“ skupiny, tedy skupiny s nádechem nějaké „patologie“ – např. neplatíci nájmu, lidé, kteří se ocitli v dluhové pasti, závislí, propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, propuštění z ústavního zařízení, lidé bez domova, nesvéprávní a další. Tlak obce či zaměstnavatele zbavit se „nepohodlného občana“ vs. závazek pomáhat lidem. Sociální pracovníci obcí občas řeší problémy klientů, na které nelze uplatnit běžné postupy a metody sociální práce. Jedná se především o hraniční případy, kdy jednání klienta vykazuje symptomy psychopatologické poruchy, kdy klient nikdy nevyhledal odbornou pomoc (psychologickou či psychiatrickou) a nebyl zbaven svéprávnosti. Sociální pracovník obce (či sociální kurátor) může být okolím klienta, organizací či zaměstnavatelem tlačěn k podání podnětu ke zbavení svéprávnosti či zprostředkování jeho umístění do specializovaného zařízení.⁵

Podívejme se do historie na zkušenosti našich předchůdců. Proč do historie? Protože je nutné mít na paměti, že sociální pracovníci byli a jsou zaměstnáváni různými režimy a více či méně úspěšně

³ Gray, M.: The political participation of social workers: A comparative study. Blackwell Publishers Ltd and the International Journal of Social Welfare, 2002: 11: 99–110. 101.

Rocha C, Poe B, Thomas V.: Political activities of social workers: addressing perceived barriers to political participation. *Social Work*, 2010: 55(4):317–25.

⁴ Loebe, L.: Vztah sociální politiky a sociální práce z pohledu práva. *Sociální práce*, 2016: 2 [cit. 30. 3. 2017]. Dostupné z: <http://socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=837#sthash.wnAWe7Vk.dpuf>

⁵ Davidová, I.: Etická dilemata sociální práce vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele. In: Janebová, R.: *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce*, MPSV: 2016:4:27–28.

čelili a i nadále čelí snaze podřídit své intervence ve prospěch ideologie vládnoucích politických stran, stejně jako jsou zavázáni obhajovat lidská práva, což se bez realizace a ovlivňování politických rozhodnutí ve prospěch jejich klientů neobejde. I česká sociální práce má bohaté historické zkušenosti, kdy byly některé z výsledků jejích aktivit obráceny a použity k tomu, aby se mohli zástupci vybraných vládnoucích politických stran pomocí nastolené vládní ideologie represivně vypořádat s vybranými skupinami klientů sociálních pracovníků. Anebo kdy byly realizace intervencí sociální práce určovány politickými záměry.

Jedna ze zachovaných stížností sociálních pracovníků z dob první republiky zachycuje kontraproduktivní vztah mezi politikou a sociální prací, respektive mezi jejich představiteli. Tato stížnost se zaobírala jevem, kdy činnost i vysoce erudovaných sociálních pracovníků byla limitována schopnostmi jedinců řídicích mnohé veřejno/soukromoprávní organizace, kam byli dosazeni ne z důvodu své odbornosti v oblasti sociální péče, ale proto, že byli loajálními členy a představiteli politické strany. Jejich zájem o aktivity sociálních pracovníků pak byl omezen zejména snahou o minimalizaci finančních nákladů spojených s výdaji v sociální práci na straně jedné a propagací příslušné strany a jejích záměrů na straně druhé.

Jako další z příkladů lze uvést snahu z období meziválečné celosvětové krize vedenou mnohými politiky s cílem hledat úspory i v oblasti sociální péče. Zejména u sociálních pracovníků. Snaha vycházela z představy dobrovolné, laické sociální práce vykonávané v terénu, mimo kanceláře a odborná pracoviště. Práce vedené srdcem a citem, bez potřeby odbornosti. V důsledku by pak tito pracovníci mohli nárokovat výrazně nižší či žádnou mzdu. Paradoxní se dnes jeví výčitka, že sociální pracovníci mají kanceláře, kartotéky, spisy a další „zbytečnou“ výbavu zdvihající investice do realizace jejich aktivit. Z textu nepřímě vyplývá, že ideální sociální pracovníce si měla vystačit s pevnou obuví, nadšením i soucitem a s jistou mírou nadsázky řečeno měla být odolná vůči nepřízní počasí. V důsledku takového opatření by se metoda případové sociální práce s nejvyšší pravděpodobností postupně vrátila vývojově zpět a v optimálním případě by odpovídala pojetí v Elbelferdsském systému⁶ a v horším případě by se rozmělnila v soukromo-právně provozovaném „chudinství“. Druhou alternativou návrhu byla sociální práce vykonávaná formou „hobby“ po pracovní době realizované v jiném zaměstnání. Sociální pracovníce si dle návrhu mohly zvolit podobu profese převedené do činnosti: (a) zaměstnanců, ale s minimálním nárokem na mzdu, kteří jsou motivovanými laiky bez kvalifikace nebo (b) dobrovolníků, motivovaných či i nadále profesním spolkem vedených k vysoké odbornosti, avšak bez garantovaného nároku na mzdu. Myšlenku se podařilo odvrátit za podpory spolku Organizace sociálních pracovníků (OSP) a jeho tlaku na příslušná ministerstva a další úřady, diskuzemi napříč odborným tiskem a za pomoci osvětových přednášek. Výraznou pomocí byla i politická angažovanost jednotlivých sociálních pracovníků a sympatizantů profese. Ani to by však nestačilo, pokud by nebyla úspěšnou napříč profesí vedená polemika o vzájemné spolupráci v místech častých konfliktů (jedním z nich byl konflikt mezi laiky a profesionály). A právě proto, že role, hranice

⁶ Činnost německých dobrovolníků (druhá polovina 19. století) z řad věřících, kteří na základě opakované spolupráce s cca 4 rodinami, informovali magistrát o jejich získání, udržení či ztrátě nároku na finanční podporu.

a spolupráce mezi laiky a profesionály byly již vymezeny se zachováním vzájemné úcty a pochopení nezbytnosti existence obou podob realizátorů sociální práce⁷, neotevřela se nabízející a pozornost od původního tématu odvádějící diskuze o elitářství profesionálních sociálních pracovníků (stalo se tak vícekrát při jiných příležitostech, zejména v rámci snah Komunistické strany v bývalém Československu nejdříve o likvidaci profese a později o její omezení a kontrolu). Podařilo se tak uchránit nejen profesi, ale nedopustit důsledky plynoucí z navrhovaných změn „v duchu úspor“, kterými byl nejen hazard s osudy klientů, ale paradoxně i značné finanční náklady, které by si vyžádala náprava stavu způsobeného sice v dobré víře, ale neschopností odhadnout průběh a důsledky laicky vedených intervencí oproštěných od konzultací či vedení profesionálů.

Ze současného pohledu však můžeme říci, že to nebyla vyhraná válka, ale jen jedna bitva. Pro mnohé není rozdíl mezi sociální a humanitární prací, což není obsahem totéž (humanitární práce je altruistická pomoc v nouzi a sociální práce cílená snaha o udržení nebo obnovení sociálního začlenění jedince). A i dnes je sociální práce politiky vnímána jako něco, co je potřebného spíše před a při volbách, tedy jako nástroj primárně naplňující potřeby a cíle politické, nikoliv sociální. Prozatím poněkud obrácený vztah politiky a sociální práce navozuje dilemata v odborné praxi sociálních pracovníků, limituje a oslabuje možnosti výkonu profese a tím nepřímou i posiluje jeden z mylných obrazů sociální práce jako: (a) činnosti spíše vykonávající servisní aktivity při odborných intervencích ostatních pomáhajících profesí zaměřených na širokou škálu jednotlivců, rodin a skupin, které čelí řadě životních výzev, případně i (b) činnosti, která je ze zběžného pohledu ostatních odborníků nenáročnou a pro většinu společnosti poněkud nesrozumitelnou či jak trefně poznamenala jedna ze studentek oboru „zamlženou“ profesí. To vše úspěšně živí mýtus, že je možné sociální práci vykonávat v rámci získané kvalifikace téměř v jakémkoliv oboru a potřebu bránit snaze sociálních pracovníků zakotvit nezbytnost odborného vzdělání. Sociální pracovníci v současné době nenalézají odpovídající oporu pro svou činnost a pochopení nezbytné odbornosti k jejímu výkonu ani v řadách politiků, ani ve společnosti.

Historická zkušenost radí rozvinout co nejširší spektrum aktivit sociálních pracovníků na poli politické praxe, ale také plošnou propagaci profese dostupnými médii, tedy seznámení široké veřejnosti s její reálnou podobou a možnostmi využití. V meziválečné praxi to znamenalo nepřetržitou komunikaci s vybranými představiteli politických stran a klíčových institucí, v jejichž důsledku sociální pracovníci dosáhly například toho, že veškeré nové či upravované zákony a vyhlášky s přímým dopadem do jejich praxe jim byly posílány, respektive jejich profesnímu spolku OSP k odbornému

⁷ Polemika, zda mají sociální práci vykonávat profesionálové či motivovaní laici skončila konstatováním, že se sociální práci daří dobře pouze tam, kde působí oba – pracovníci z povolání, nesoucí teoretické i praktické vědomosti, i pracovníci laičtí, s perfektní znalostí místních poměrů i povahy lidí. V kompetenci profesionálů zůstala koordinační a metodická činnost, protože jejich odbornost byla zárukou, že v okruhu jeho působnosti se k potřebným dostane vhodná a rychlá pomoc a že všechny případy budou posuzovány z jednoho hlediska – jejich potřebnosti. Pro vzájemnou spolupráci byl ovšem nezbytný oboustranný respekt. Jestliže byly splněny podmínky pro základní spolupráci, byla společná praxe sociálních pracovníků profesionálních a laických shledávána jako vzájemně obohacující a pro sociální práci i péči přínosná.

posouzení. Co se týká propagace, jednalo se o doplňující kurzy vedené OSP v dovednostech uspořádat přednášku pro veřejnost, vést rozhovor či přednášku v rozhlasu, napsat populárně naučný článek a komunikovat s médii a zároveň využít potenciál filmu pro potřeby profese tak, aby bylo zřetelné a pochopitelné, že rozmanité podoby intervencí sociální práce a jejich častá náročnost si žádá odborné vzdělání a že nelze klienty od sebe oddělovat a ne/pomáhat jim dle míry jejich předpokládaného ne/zavinění životní události, v níž se ocitají, jak to přímo i nepřímo vyjadřovaly postoje jednotlivých politiků či programy politických stran.

Jako první z důvodů, proč se tak v současnosti děje zatím v nedostačující míře, mě napadá přetíženost mnohých sociálních pracovníků, kteří si sice reálnou pozici sociální práce ve společnosti uvědomují, ale nemají energii, prostor i oporu pro její změnu. Jednou z příčin je velmi pomalé, leč plynulé zvyšování zátěže sociálních pracovníků, což s sebou přináší fakt, že se změnám pasivně přizpůsobují, místo aby se aktivně vzepřeli. A pro tu druhou variantu (vzepření se) potřebují podporu silného aktéra, ať to je profesní spolek bojující za jejich zájmy nebo v ideálním případě politická scéna sama. Jak uvádí Willem Blok: „*V mé vlasti, Nizozemí, vidím pokrok [...] naše politická elita si je vědoma přínosu sociálních pracovníků k řádnému fungování společnosti.*“⁸

⁸ The role of Social Work in Society, from an international perspective – An Interview with Willem Blok, 2012.

Sociální práce v éře společnosti pozdní doby aneb co dělat v současné sociální práci na základě její geneze

Doc. PhDr. Peter Brnula, PhD.

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
Fakulta sociálně ekonomická

Abstrakt

Autor se v příspěvku zabývá vývojem sociální práce a jejími proměnami od počátku profese až po současnost, pro kterou M. Petrusek užívá termín „společnost pozdní doby“. Pozornost zaměřuje na významná, klíčová místa v rozvoji oboru, prochází celým 20. stoletím až po současnost. Jako opěrná místa v historii sociální práce si vybírá nejen významné události, ale také významné teoretické mezníky ve vývoji sociální práce v podobě vzniku jednotlivých teorií sociální práce. Na těchto vývojových bodech posluchačům zprostředkovává kontinuitu vývoje oboru a v neposlední řadě i pochopení současné sociální práce, která je více zaměřená na aktivisticky až radikálně orientovanou sociální práci.

Úvod

Súčasná sociálna práca sa realizuje v prostredí tzv. trhu služieb, resp. spoločnosti služieb. Tento typ spoločnosti je typický okrem iného aj zmenou hodnôt a hodnotovej orientácie. Častými synonymami pre súčasnú spoločnosť sú aj pojmy ako dobiehajúca spoločnosť¹; „spoločnosť individualizmu“²; „postfaktuálna spoločnosť“³; alebo „vyhoretá spoločnosť“⁴. Spojovníkom pre všetky vyššie uvedené označenia spoločnosti je, že všetky pracujú s konceptom zmeny v nastavení súčasnej spoločnosti a teda nevyhnutne aj k zmene v životoch jej členov.

Z hľadiska sociálnej práce môžeme pracovať s konceptom Byung Chui Hana (2016), ktorý tvrdí, že spoločnosť popísaná M. Foucaultom ako disciplinárna spoločnosť je už minulosťou. Svet inštitúcií a jej moci nad človekom vystriedala spoločnosť služieb, ktorá je typická svojou výkonnosťou. Subjekt tejto spoločnosti má moc sám nad sebou a je akoby zbavený vonkajšej kontroly/moci, a teda je podriadený sám sebe. Práve toto ho odlišuje od subjektu tzv. disciplinárnej spoločnosti ako subjektu poslušnosti.

V uvedenom definovaní súčasnej spoločnosti je jednoznačne citeľné, že aj služby sociálnej práce by mali meniť svoju orientáciu tak, aby táto bola reagujúca, prínosná a najmä účinná pre jednotlivých členov spoločnosti a spoločnosť ako takú.

O dôsledkoch modernizačných tendencií v spoločnosti pre sociálnu prácu píše Chytil už v roku 2007. Hovorí v súlade so Stoeszem, že sociálna práca končí, pretože vznikla v období industrializácie a zmeškala svoj prechod už do postindustriálnej spoločnosti a zároveň teória sociálnej práce podľa

¹ viac: Petrusek, 2006;

² viac: Lipovetsky, 2011;

³ viac: Taraneková, 2016;

⁴ viac: Byun Chui Han, 2016;

neho nezvládla prechod do modernizovanej doby (Chytil, 2007, s. 66). Chytilov príspevok vnímame ako „prorocký“ vo svojom čase, ktorý jasne a zrozumiteľne popisuje úskalia sociálnej práce a naznačuje isté memento, v prípade, ak sa sociálna práca „nepreberie“.

Za ostatných 10 rokov od tohto príspevku však sociálna práca prešla svojim vývojom.

A to čo v rokoch nultých (2000–2009) vyzeralo ako nezvládnutie, následne v rokoch ďalších sociálna práca dobieha.

Čoraz viac sú silnejúce teórie a intervencie ku komunitne orientovaným rozhodnutiam, rozvoju komunitnej práce, komunitnej sociálnej práce a čoraz viac preferujúcemu preventívnemu rázu sociálnej práce⁵. Čím ďalej, tým viac sa kuratívna, represívna sociálna práca dostáva do úzadia a preferujú sa koncepty rozvoja prevencie pred vznikom problémov⁶. Rovnako aj orientácia sociálnej práce na výkon už nie je obmedzená len na cieľové skupiny, ktoré stoja na okraji spoločnosti resp. sú marginalizované. Sociálna práca sa venuje otázkam etnických menšín a deprivatívnych vplyvov veľkých miest, životným situáciám spojených s chudobou, seniorským vekom, delikvenciou, s nezamestnanosťou, s mentálnym a telesným postihnutím, s chorobou, so zneužívaním človeka, ale rovnako preniká aj do nových oblastí ako personalistika, zdravotníctvo, školstvo a pod. (bližšie viď: Žilová, 2005; Levická, 2007; Tomeš, 2011). Toto všetko svedčí skôr o rozvoji sociálnej práce ako o jej konci.

Je však zrejme, že z pohľadu Howeovej perspektívy teórií sociálnej práce (Howe, 1987; 2009) prechádzame skôr z perspektív opravárenských teórií a teórií hľadania významov k revolucionárskym teóriám a tým, ktoré podnecujú vedomie sociálnych pracovníkom/sociálnym pracovníčkam⁷. Alebo z inej perspektívy tzv. paradigmatickej podľa Payna (1997; 2005) prechádzame k teóriám z tzv. paradigmy reformy spoločenského prostredia (reformnej paradigmy)⁸.

Tento prechod nie je náhodný, nie je účelový, ale naopak nevyhnutný a potrebný pre efektívnejšie fungujúcu prax sociálnej práce v zmenenom type spoločnosti.

Vývoj sociálnej práce v 20. storočí až po súčasnosť

Ak hovoríme o nevyhnutnosti a potrebnosti prechodu sociálnej práce v jej výkone podľa teórií štrukturálnych, radikálnych a kritických na to, aby boli účinné pre súčasnú spoločnosť, ponúkame krátky historický exkurz vývoja teórií a praxe sociálnej práce na našom území a zároveň aj jej stručné zdôvodnenie.⁹

Na začiatku historického exkurzu je dôležité upozorniť, že sociálna práca mala odlišný proces etablovania v USA a na európskom kontinente. V Európe sa sociálna práca vyvíjala ako jeden z elementov sociálnej politiky, pričom nie je nezvyklé (dodnes) ju vnímať ako nástroj sociálnej politiky. V USA sa sociálna práca profesionalizovala ako služba na liberálnom trhu služieb¹⁰. Práve tento stav je dodnes možnou príčinou vnímania odlišných úloh sociálnej práce v Európe a v USA, kde v Európe je

⁵ V západných krajinách Európy a USA typické od 70 rokov 20. Storočia.

⁶ Opäť už od 2. svetovej vojny je tento trend prítomný v sociálnej práci.

⁷ Pozri aj: Navrátil, 2012; Brnula – Čavojská – Móžešová a kol. 2015 dostupné na: http://fsetest.ujep.cz/img/upload/files/katedry/KSP/Brnula/Uvod_do_teorii_socialnej_prace.pdf

⁸ Pozri aj Brnula, P. – Čavojská, K. – Móžešová, K. a kol. 2015.

⁹ K dejinám sociálnej práce pozri viac: Brnula, 2012; Kodymová, 2013; Špiláčková, 2016.

¹⁰ Veľmi dobrým a vhodným spôsobom toto popisuje Bosá, 2013.

skôr orientovaná na obnovovanie funkčnosti klientov/klientok a v USA skôr posilňovanie klientov/klientok¹¹.

Rozvoj teórií sociálnej práce vo všeobecnej rovine popisuje Navrátil (2012), pričom rozlíšil 9 etáp vo vývoji teórií sociálnej práce: etapa empiricizmu (do r. 1910); etapa psychoanalytická (20.–30. roky 20. storočia); etapa psychosociálnej prípadovej práce (50. roky); etapa teoretického boomu (60. roky); etapa inventarizácie (60. a prvá polovica 70. rokov); etapa systémového myslenia (druhá polovica 70. rokov); etapa klasifikácie a typologizácie teórií (80.–90. roky); etapa empirickej a teoretickej verifikácie (koniec tisícročia); reflexívna integrácia teórií sociálnej práce (súčasnosť).

Ako vidieť teórie sociálnej práce za viac ako sto rokov prešli náročným a zložitým vývojom. Tieto viac-menej korešponujú s vývojom teórií sociálnej práce aj na území Českej republiky. Najväčší rozdiel je vo vývoji v období totalitného režimu rokov 1948–1989 a vo vývoji po spoločensko-politických zmenách v roku 1989.

V období totalitného režimu bol „vývoj profesijného rozvoja sociálnej práce prerušený v dôsledku ideologického zásahu a k teoretickému premysleniu niektorých javov i nástrojov ich zvládania po celé desaťročia nedochádzalo (Navrátil, 2012, s. 17)“.

Následne v období po zmenách sa akoby opätovne nadväzovalo na tradíciu prvej republiky Československej, z pohľadu „Howeovej perspektívy teórií“ na tradíciu „opravárskej sociálnej práce“.

Český (československý) vývoj sociálnej práce v súlade a v nadväznosti na Navrátila (2012) môžeme usporiadať nasledovne:

1. **Skúsenostná fáza sociálnej práce** (do roku 1918). Toto obdobie je typické prechodom od charitatívnej činnosti po počiatky sociálnej práce. Zároveň je to obdobie, ktoré je typické pre Rakúsko-Uhorsku sociálnu prácu, ktorá bola predmetom kritiky okrem iných aj Alicou Masarykovou.
2. **Prvorepubliková sociálna práca** (do roku 1938). Obdobie budovania nielen teórie sociálnej práce, ale aj prebudovania rakúsko-uhorského modelu sociálnej práce s prvkami amerického modelu sociálnej práce.
3. **Vojnová (protektorátna) sociálna práca** (do roku 1945) typická orientáciou na „hasenie“ problémov v spoločnosti, pričom bola snaha o kontinuálne pokračovanie najmä v prípadovej práci.
4. **Povojnová sociálna práca** (do roku 1948) opäť dominancia „hasiacej“ sociálnej práce – vyrovnávanie sa s dopadmi vojny na spoločnosť a jej jednotlivých členov/členky. Do tohto obdobia sa buduje česká (československá) sociálna práca v súlade s vývojom v teóriách sociálnej práce vo svete. Rozpor medzi Navrátilovým inventárom teórií a domácim vývojom uvádzam nasledovne:
5. **Zdecimovanie sociálnej práce** (do roku 1965) éra „zmiznutia“/ „zahmlenia“ sociálnej práce. V tomto období sa predpokladalo, že sociálne problémy v spoločnosti nebudú a teda sociálna práca nebude potrebná. Nedá sa neupozorniť práve na to, že samotný vývoj sociálnej práce, ktorý dovtedy bol, ponúkal vládnu režimu túto možnosť práve z dôvodu, že sociálna práca v doterajšom vývoji bola orientovaná na „hasenie“ a „opravu“ (zfunkčnenie človeka). Do tohto obdobia absentovala preventívna orientácia sociálnej práce (viď aj vývoj teórií vyššie podľa Navrátila).

¹¹ Takto to vyplýva z konceptu vnímania služieb sociálnej práce ako nástroja sociálnej politiky (zfunkčnenie) alebo služby (posilnenie).

6. **Postupná obnova sociální práce** (do roku 1969) – velmi krátke obdobie obrody sociálnej práce, ktorá ale stále ostáva v zakotvená v prípadovej práci.
 7. **Normalizačná sociálna práca** (do roku 1989) – vplyvom politických udalostí po okupácii v roku 1968 sa sociálna práca dostala do zaujímavej situácie. Na jednej strane bolo dopriate jej rozvoju, ale zároveň sa stala „rukojemníčkou“ režimu¹². Etablovala sa ako profesia na vtedajšom trhu práce (stále v prípadovej práci najmä s deťmi a seniormi, ľuďmi s postihnutím) a v tzv. podnikovej sociálnej práci.
 8. **Sociálna práca po roku 1989 alebo „reformovaná“ sociálna práca** (do roku 2006) – zložitá a dlhé obdobie transformácie sociálnej práce, ktoré môžeme oddeliť od súčasnosti prijatím zákona o sociálnych službách, ktorý definitívne zmenil nastavenie sociálnych služieb ako aj z nich (alebo pre nich) vychádzajúcich služieb sociálnej práce. Toto obdobie bolo náročné nielen pre samotné reformovanie sociálnej práce, ale ja tým, že v tom čase bol svet 20 rokov pred nami: Vašat (2016) píše: „V postsocialistických zemích môže odsúvaní na okraj nabývať pro dotčené jedince a skupiny zvláště překvapivých podob. Jestliže Young (1999) zasazuje přelom inkluzivní a exkluzivní společnosti do sedmdesátých let dvacátého století, v té době na našem území existoval paternalistický přístup státu, který uměle udržoval většinu společnosti na stejné sociální úrovni. V průběhu transformace, kdy role státu ustoupila do pozadí, byl pro některé skupiny lidí přesun na okraj příliš rychlý a nečekaný“.
- Aj napriek vtedajšiemu vývoju sociálnej práce vo svete, česká (československá) sociálna práca bola znovu nastavovaná v opravárenskej perspektíve a perspektíve hľadačov významov¹³. Rovnakým spôsobom bolo nastavené vzdelávanie v sociálnej práci ako aj jej intervencie v praxi. Skutočná zmena prichádza s akceptovaním tzv. Montrealskej definície sociálnej práce IFSW z roku 2000 a rozvojom komunitných služieb v sociálnej práci.

Súčasná spoločnosť ako spoločnosť neskorej/pozdní doby

Zmenu v rozvoji sociálnej práci ohraničujeme novým zákonom o sociálnych službách ako základného „bodu zvratu“ vo vnímaní služieb sociálnej práce.

Toto označenie nie je úplne jednoznačné. A to z toho dôvodu, že zmenu v sociálnych službách prostredníctvom zákona o sociálnych službách, môžeme vnímať ako vyvrcholenie. Avšak znaky v nastavení sociálnej práce predznamenávajú aj nastolené dilemy sociálnej práce na začiatku tisícročia. Navrátil (2001)¹⁴ prichádza s tzv. vývojovými dilemami sociálnej práce a Musil (2004)¹⁵ s dilemami sociálnej práce v českom prostredí. Obe formulované dilemy boli predzvesťou zmien v sociálnej

¹² Rukojemníctvo sociálnej práce vnímame tak, že sociálna práca „slúžila“ svojimi činmi a službami totalitnému režimu. Túto tému rozoberáme v príspevku k dejinám sociálnej práce: Brnula, 2016 dostupné na: http://fsetest.ujep.cz/img/upload/16/files/Aktuality/2016/sbornik_Dejiny_UL.pdf

¹³ perspektíva teórií D. Howea

¹⁴ profesionalizácia/deprofesionalizácia; normatívnosť/nenormatívnosť; pomoc/sociálna kontrola; polyvalencia/špecializácia; sociálna práca ako veda alebo umenie;

¹⁵ komplexné, alebo zjednodušené ciele; množstvo klientov alebo kvalita služieb; neutralita alebo favoritizmus; jednostrannosť alebo symetria vo vzťahu s klientom; procedurálny alebo situačný prístup; materiálna alebo nemateriálna pomoc; zasiahnuť, či nezasiahnuť (názvy jednotlivých dilem sú zjednodušené z textu monografie a nie sú oficiálnymi názvami, boli by dlhšie)

práci a preto ich vnímame ako súčasť prúdu, ktorý viedol k zmenám v sociálnej práci a jej ponímaní. Zákon a obe dilemy dvoch autorov reflektujú zmenenú spoločnosť. Túto dobu z nášho pohľadu najvýstižnejšie definuje pojem spoločnosti neskorej („pozdnej“) doby.

Autorom tohto pojmu je Petrussek (2006), ktorý tvrdí, že zmeny k spoločnosti neskorej („pozdnej“) doby sú identifikovateľné už v 50. rokoch 20. storočia. Pre jednoduché vysvetlenie konceptu tejto spoločnosti Petrussek ponúka metaforu o sopke. Tvrdí, že je to sopka, o ktorej nevieme, či je činná a či nie, ale už vôbec nie, či a kedy môže vybuchnúť a tiež s akými následkami – možno zajtra – možno nikdy.

Pričom samotný Petrussek píše, že tento termín si zapožičal od Patočku a Bělohradského, aby sa vyhol pomenovaniu postmoderná spoločnosť.

V dnešných dňoch však už Bělohradský (2014, s. 20) jasnejšie zadefinoval aj to, čo znamená spoločnosť „pozdnejšie než pozdnej“: *„začíná v okamžiku, kdy moderní společnost ztrácí svou nejvyšší cnost, kterou je schopnost měnit se v reakci na kritické obrazy sebe sama. Kritika se mění v pouhý spektakl inscenovaný za peníze kritizovaných a k jejich prospěchu na světových fórech, kde intelektuálové globální pověsti či různí obchodní cestující s transcendentem volají po etice a vyzývají lidstvo k (interkulturnímu) dialogu, zatímco excellence naslouchají – „lehké na tváři dojetí, hluboká v srdci lhostejnost“. Manažéři nadnárodních koncernů mají světová fóra v oblíbě, je možné získat na ně i vládní granty“.*

Z hľadiska jasnejšieho definovania spoločnosti neskorej¹⁶ doby Petrussek (2006) ponúka jej definovanie prostredníctvom znakov tejto spoločnosti:

1. Zásadné premeny v organizácii výroby i výrobných vzťahov – ide o spoločnosť, ktorá je typická postfordizmom (zmenou vo výrobných procesoch a spochybňovaní platnosti fordovského modelu výrobného procesu). Je to spoločnosť služieb viac ako výroby. Zároveň zmeny priniesol aj fenomén globalizácie.
2. Vznik nových „životných foriem“ a pluralizácia životných štýlov – spoločnosť, v ktorej nie je už nezvyklé spolužitie miesta manželstva, rovnako ako aj život v komúnach, prípadne preferencia života „singles“.
3. Nové vzorce spotrebného správania sa – zjednodušene povedané, spoločnosť blahobytu smerujúci od welfare k well-being.
4. Rozvoj vzdelania – téma vzdelanostnej spoločnosti a jej súbežného budovania, ktoré sa dotýka členov spoločnosti v dostupnosti vzdelania ako aj v jej obsahová premena. Toto vedie k zmene v klasickej „triednej štruktúre“ spoločnosti, ktorá môže vyvolávať napätia a nesporne aj dopady na trh práce.
5. Rast mediálneho sveta – zdieľanie paralelných svetov členmi spoločnosti tzv. svet každodennosti a simulovaný svet sprostredkovaný masovými médiami.
6. Vytlačenie priamej represie ako nástroja na udržovanie poriadku¹⁷ – stabilizovanie sociálnej každodennosti prostredníctvom „zvädzania“ splniteľného a nesplniteľného.

¹⁶ V slovenskom jazyku budeme používať termín „neskorá doba“ ako ekvivalent pre pomenovanie „pozdnej doba“ M. Petruska

¹⁷ česky – „řádu“

7. Zmena v hodnotových vzorcoch, zmena v posudzovaní sociálnej deviácie, zároveň systém sociálnej kontroly posunutý viac k relativizácii a nízka záväznosť/nízky stupeň vymáhateľnosti etických noriem. Spoločnosť, ktorá je typická pádom autority.
8. Nová postmoderná mentalita – prejavujúca sa v každodennosti aj kultúre.
9. Vzájomné ovplyvňovanie odlišných kultúr – multikulturalizmus.
10. Globalizácia procesov (politických, ekonomických, sociálnych, kultúrnych – otvorenosť sveta – nárast rizík – nové sociálne hnutia – nové stratifikačné usporiadanie spoločnosti – mobilita spoločnosti).

Vzhľadom k pomenovaniu spoločností by sme však nemali byť skeptickí. Ide o fakt, že spoločnosť sa zmenila, pretože spoločnosť sa neustále vyvíja smerom odniekiaľ niekam. Zmena je spojená viac so žítím ako s pomenovaním – spoločnosť predsa už žijeme a to, že ju nejako pomenujeme ešte neznamená skepsu. Slovanmi Petruska (2006, s. 16) pluralita mien spoločností je len faktom, ktorý odráža mnohoznačnosť, mnohotvárnosť a mnohorozmernosť nášho sveta. V neposlednom rade, zmena bytia spoločnosti a/alebo jej pomenovania ešte neznamená jej koniec¹⁸.

Sociálna práca v súčasnej spoločnosti neskorej doby

Spoločnosť neskorej doby prináša krízu a následnú zmenu aj v samotnej identite človeka ako člena tejto spoločnosti. Je to jeden z dôležitých znakov súčasnej spoločnosti a pre sociálnu prácu nesmierne dôležitý. Z pevne zakotvenej identity v spoločnosti (Parsonovský model) prechádzame k identite utvárateľnej reflexívne a môžeme identite hovoriť ako reflexívnemu projektu (Navrátil, 2014). Ľudia si pri utváraní svojich životov vyberajú z pestrého mixu informácií a každodenne sa rozhodujú, čomu budú veriť, rovnako ľudia konštituujú a vyjednávajú svoje identity prostredníctvom reflexie a pod vplyvom konštantného prísunu nových informácií. Doslovne povedané, „ľudia boli vrhnutí do stavu permanentného hľadania. Identitu už nie je možné definitívne nájsť, je možné si ju len priebežne utvárať, dočasne definovať“ (Navrátil, 2014, s. 59).

K téme identity v súčasnej spoločnosti Šiklová (2016) ešte dodáva, že tie tradičné sú nahrádzané novými. Zároveň definuje 3 znaky súčasného fenoménu identity a to:

- neochotu prevziať identitu (akoby nechut' dospieť);
- príliš veľkú voľnosť a slobodu, ktorá ľudí zneistuje a vedie u nich ku konfliktu identít;
- odmietanie identity, čím hovorí človek spoločnosti, že ju odmieta.

V spoločnosti s takýmito znakmi a takto zmeneným vnímaním identity popisujú súčasnú sociálnu prácu podľa Navrátila (2014) Grey a Ferguson.

¹⁸ „Kolaps je zkrátka součástí vývoje jakékoliv civilizace, je to naděje na obnovu a lepší zítřek, období, ve kterém nefunkční části společnosti zanikají a postupně se rodí nové, lépe adaptované na nové podmínky. Potíž je v tom, že takzvaná fáze kolapsu může trvat reálně dlouho. Ve své podstatě se nejedná o nic jiného než o zásadní pokles složitosti sofistikovanosti a kvality životní úrovně, protože ten původní stav již není déle udržitelný, přijatelný a financovatelný. Když mluvíme o komplexitě nebo složitosti, myslím tím, kolik má daný systém složek a zejména jak početné a složité jsou vztahy mezi nimi. Z toho, co víme, usuzujeme, že obvykle ty faktory, které způsobily růst té které civilizace či kultury, se nakonec promění v příčiny jejího úpadku.“ (Bárta, M., 2013, s. 67–68)

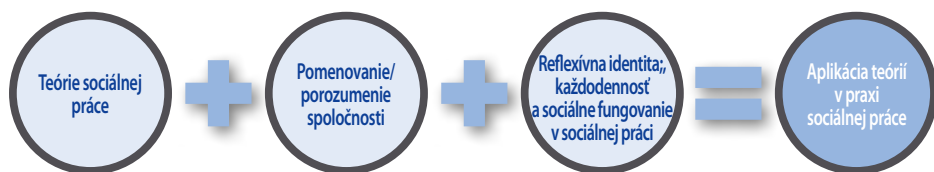
Grey (2008) uvádza centrálny pojem v sociálnej práci v spoločnosti neskorej doby, „podpora rozhodovania“, ktoré nahradí zameranie na riešenie problémov. Ferguson (2004) zasa vníma, že sociálna práca sa má v teóriách presunúť od emancipácie (sloboda od) smerom k politike pre život (sloboda k), ktorá viac vystihuje témy, s ktorými sa stretávajú občania spoločnosti neskorej doby.

Z uvedeného vychádzajúc, zadefinoval Navrátil (2014) úlohy sociálneho pracovníka v takto orientovanej sociálnej práci ako:

1. Podpora sebareflexie klienta a reflexia jeho životných podmienok.
2. Pomoc pri odhaľovaní významov, ktoré môžu pre nich životné situácie mať.
3. Rozvoj porozumenia, ako životná situácia a klientova interpretácia na seba vzájomne pôsobia.
4. Sprevádzanie klienta pri rozhodovaní a utváraní reflexívnych životných trajektórií s dôrazom na hodnoty, ktoré človek poznal ako cenné a nosné pre svoj život.
5. Podpora zmeny prostredia, aby realizácia reflexívnej identity vôbec bola možná.

Záver

Z uvedeného konceptu spoločnosti neskorej doby, zmeny identity jedinca a sociálnej práce môžeme schematicky naznačiť súčasnú sociálnu prácu nasledovne:



Súčasná spoločnosť neskorej doby prináša koniec perspektívy užívania opravárenských teórií a teórií hľadania významu. Samotné definovanie sociálnej práce IFSW v roku 2014 čoraz viac jasnejšie a zreteľnejšie posúva cestu sociálnej práce k ceste k štruktúrnym, kritickým a radikálnym teóriám sociálnej práce.

V zásade existuje jedno veľké nedorozumenie medzi predstaviteľmi tzv. opravárenskej sociálnej práce a štruktúrálnej sociálnej práce. Toto nedorozumenie je v tom, že sociálni pracovníci sú agentmi sociálnej zmeny a nie udržiavateľmi status quo a zároveň nie sú tými, ktorí majú meniť klienta/klientku sociálnej práce. Čiže ak sú agentmi, tak ich zodpovednosť je hľadať, nachádzať environmentálnu alebo socio-ekonomickú príčinu ťaživej situácie klienta/klientky a tú sa snažiť odstrániť. V prípade, ak toto nie je možné, prichádzajú na rad opravárenské perspektívy.

Dôležité v tomto nedorozumení je zdôrazniť fakt, že štruktúrna sociálna práca a priori nezavrhuje zmenu u klienta/klientky sociálnej práce, ale najprv sa snaží nachádzať viac možností v prostredí klienta/klientky ako v jeho/jej oprave¹⁹. Inak povedané aj nachádzanie väčšej miery uschopenia klienta/klientky pre život v súčasnej spoločnosti.

¹⁹ „Viac: Mullaly 2008; Smrek, M. 2015: in: Brnula, P. – Čavojská, K. – Móžešová, K. a kol. 2015;

Literatura

- BÁRTA, M. 2013. *Kolaps neznamená konec*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2013.
- BĚLOHRADSKÝ, V. 2014. *Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby*. 3. vyd., Praha: SLON, 2014.
- BOSÁ, M. 2013. *Feministické korene sociálnej práce*. 1. vyd., Prešov: FiF Prešovskej univerzity, 2013.
- BRNULA, P. 2012. *Sociálna práca. Dejiny, teórie a metódy*. 1. vyd. Bratislava: IRIS, 2012.
- BRNULA, P. – ČAVOJSKÁ, K. – MÓZEŠOVÁ, K. a kol. 2015. *Úvod do teórií sociálnej práce*. 1. vyd. Bratislava: IRIS, 2015.
- BRNULA, P. 2016. *Sociálna práca ako „rukojemník“ totalitných režimov – územie dnešnej Slovenskej republiky*. s. 99–125 in: BRNULA, P. – LAŠTOVKOVÁ, J. – ŠTYVAROVÁ, D. a kol. 2016. *Dějiny sociální práce – souvislost minulosti a současnosti v pomoci a ve vzdělávání*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Katedra sociální práce FSE UJEP v Ústí nad Labem, 2016.
- BYUNG-CHUI H. 2016. *Vyhořelá společnost*. 1. vyd. Praha: Rybka publishers, 2016.
- HOWE, D. 1987. *An introduction to Social Work Theory*. reprint in 1992, Aldershot: Ashgate.
- HOWE, D. 2009. *A Brief Introduction to Social Work Theory*. 1st ed., New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- CHYTIL, O. 2007. *Důsledky modernizace pro sociální práci*. s. 64–71. In *Sociální práce/Sociálna práca* roč.7, 4/2007 ISSN 1213-6204.
- KODYMOVÁ, P. 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. 1. vyd., Praha: Karolinum, 2013.
- LEVICKÁ, Jana a kol. 2007. *Sociálna práca I*. 1. vyd., Trnava: Oliva, 2007.
- LIPOVETSKY, G. 2011. *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2011.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd., Brno: Marek Zeman, 2001.
- MULLALY, B. *The New Structural Social Work*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
- MUSIL, Libor. 2004. *„ráda bych Vám pomohla, ale“ Dilemata práce s klienty v organizacích*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2004.
- NAVRÁTIL, P. 2012. *Prekérnosť teórií v sociální práci v pozdně moderní době*. In TRHUHLÁŘOVÁ, Z. – LEVICKÁ, K. (eds.). 2012. *Od teorie k praxi. Od praxe k teorii. Sborník z konference VIII. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 7.–8. októbra 2011*. 1. vyd., Hradec Králové: Gaudeamus, 2012.
- NAVRÁTIL, P. 2014. *Spoločenský kontext sociální práce*. s. 25–47. In: NAVRÁTIL, P. a kol. 2014. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. 1. vyd. Brno: Muni Press, 2014.

- PAYNE, M. 2005 *Modern Social Work Theory*. 3rd ed., Hampshire: Palgrave Macmillan, 2005.
- PETRUŠEK, M. 2006. *Společnosti pozdní doby*. 1. vyd., Praha: SLON, 2006.
- ŠIKLOVÁ, J. 2016. *Identita v sociálním světě*. Príspevok na medzinárodnej konferencii Identita supervize, ČIS, Ledeč nad Sázavou: 2016.
- ŠPILÁČKOVÁ, M. 2016. *Česká sociální práce v letech 1968–1989*. Rozvedeno na příkladu Ostravy. 1. vyd. Ostrava: FSS Ostravská univerzita v Ostravě, 2016.
- TARANEKOVÁ, I. 2016. *Éra našej nespokojnosti*. 26.8.2016 dostupné na: <http://zurnal.pravda.sk/z-notesa/clanok/403102-era-nasej-nespokojnosti/>.
- TOMEŠ, I. 2011. *Sociální pracovníci dnes a zítra*. s. 7–16. In MARÁŠKOVÁ Ivana. 2011. *Politiky a paradigmaty sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme*. 1. vyd., Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2011.
- VAŠAT, J. 2016. *Faktory úspěšnosti programů integrace obcí a jejich sociálně vyloučených lokalit*. Disertační práce. FSS MU v Brně, 2016.
- ŽILOVÁ, Anna. 2005. *Úvod do teórie sociálnej práce (náuka o sociálnej práci)*. 1. vyd., Badín: Mentor, 2005.

II. PŘÍLEŽITOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální práce na Slovensku - inspirace pro sociální práci v ČR

Doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, PhD.

Předsedkyně Asociace vzdělavatelů v sociální práci
Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta

Abstrakt

Východiskem prezentace je předpoklad, že profese sociální práce má potenciál reagovat na společenské výzvy nabídkou konkrétních řešení a intervencí. Otázkou je, zda a jak může právní úprava podmínek výkonu sociální práce napomoci sociálním pracovníkům v praxi účinněji prosazovat naplňování poslání profese. Zahraniční zkušenosti jsou součástí diskuze o profesionalizaci sociální práce v ČR. Slovenská republika je historicky i kulturně nejbližším sousedem, proto je vhodné zajímat se o aktuální stav rozvoje profese sociální práce právě v tomto státě. V uplynulých dvou letech s přijetím zákona o sociální práci se na Slovensku významně posunula profesionalizace sociální práce. Právní úprava některých otázek (kvalifikační předpoklady, samostatní praxe sociálních pracovníků, registrace, akreditace, etický kodex...) v SR může být minimálně podnětem pro diskuzi.

Úvod

Slovenská republika je historicky i kulturně nejbližším sousedem, proto je vhodné zajímat se o aktuální stav rozvoje profese sociální práce právě v tomto státě. V uplynulých dvou letech s přijetím zákona o sociální práci se na Slovensku významně posunula profesionalizace sociální práce. Právní úprava některých otázek (kvalifikační předpoklady, samostatná praxe sociálních pracovníků, registrace, akreditace, etický kodex...) v SR může být minimálně podnětem pro diskuzi v České republice. V příspěvku jsou stručně prezentovány vybrané otázky, které vnímám jako možnou inspiraci pro další diskuzi.

V současnosti je profese sociální práce primárně upravena zejména zákonem č. 219/2014 Z. z. z 9. července 2014, o sociální práci a o podmínkách na výkon některých odborných činností v oblasti sociálních věcí a rodiny a o změně a doplnění některých zákonů (dále jenom zákon o sociální práci). Sekundárně se očekávají novelizace zákona č. 448/2008 Z. z., o sociálních službách, zákona č. 447/2008 Z. z., o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a ďalší novelizace zákona č. 305/2005 Z. z., o sociálně-právní ochraně dětí a o sociální kuratele. Pro analýzu zákona o sociální práci je důležité uvědomit si cíl zákona, kterým je podpora profesionalizace výkonu sociální práce. Sociální práce je tedy zákonodárci považována za profesi. Zákon je konstruován tak, aby vytvořil podmínky pro naplňování vybraných atributů profese, kterými jsou: odborná způsobilost, profesní tituly, výkon samostatné praxe a profesní organizace a její úlohy. Z hlediska obsahu zákon o sociální práci vymezuje pojem sociální práce a podmínky na její výkon; vytváří podmínky pro ustavení a fungování profesní organizace (Slovenská komora sociálních pracovníkov a asistentov sociálnej práce) a upravuje oblast dalšího vzdělávání.

V současném platném znění zákona je sociální práce vymezena jako odborná (nebo specializovaná odborná) činnost vykonávaná sociálním pracovníkem anebo asistentem sociální práce. Jde o soubor pracovních činností, u kterých jsou zapotřebí vědomosti a dovednosti získané absolvováním vysokoškolského vzdělání v studijním oboru sociální práce. Praxe ukazuje potřebu další úpravy ve smyslu konkrétnějšího vymezení. K stěžejním pojmům zákona patří pojmy sociální pracovník a asistent sociální práce. Rozdíl mezi sociálním pracovníkem je zejména v kvalifikačních požadavcích (u sociálního pracovníka druhý stupeň vysokoškolského vzdělání v oboru sociální práce) a možnosti vykonávat samostatnou praxi (daná jenom sociálnímu pracovníku). Novinkou je zavedení profesních titulů sociální pracovník, sociální pracovník specialista, asistent sociální práce.

Výkon samostatné praxe

Zatím jenom ve velmi omezené míře je využívána možnost získat povolení pro výkon samostatné praxe, které vydává Slovenská komora sociálních pracovníkov a asistentov sociálnej práce (vede i registr povolení).

Samostatnou praxi může sociální pracovník vykonávat jako svobodné povolání. Podmínkou vystavení povolení je podle zákona o sociální práci splnění kvalifikačního předpokladu, výkon sociální práce v praxi po dobu minimálně 3 roků, bezúhonnost a způsobilost na právní úkony v plném rozsahu. Dalšími podmínkami již v době podání žádosti o vystavení povolení jsou:

- zajištěná supervize (supervize může být zabezpečovaná jenom fyzickou osobou, která absolvovala akreditovaný výcvik supervize nebo v poradenství v rozsahu nejméně 240 hodin),
- v posledních pěti letech před vydáním povolení toto nebylo osobě odňato,
- v posledních pěti letech nebylo uloženo disciplinární opatření,
- právní předpis výkon samostatné praxe umožňuje.

Vzdělávání v sociální práci

Význam soustavného vzdělávání v sociální práci je v současnosti umocněn i analyzovaným zákonem. Záměrem ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny je budování systému vzdělávání v sociální práci a rezortního vzdělávání. Součástí odborné způsobilosti sociálního pracovníka a asistenta sociální práce (§ 4 zákona o sociální práci) je soustavné vzdělávání v sociální práci jako standardní požadavek. Za soustavné vzdělávání se považuje udržování, zdokonalování a doplňování vědomostí a zručností potřebných pro výkon sociální práce. V § 41 zákona o sociální práci je za toto vzdělávání považováno zejména samostudium, jednorázové vzdělávací aktivity, odborná stáž, publikační a vědeckovýzkumná činnost. Soustavné vzdělávání zaměstnanců zabezpečuje zaměstnavatel (vytváří podmínky, sleduje a hodnotí). V případě výkonu samostatní praxe jsou tyto úlohy svěřeny komoře (§ 6).

Zákon o sociální práci počítá se specializovanými odbornými pracovními činnostmi, pro které je nevyhnutné specializační studium. Navazuje na ukončené vysokoškolské vzdělávání druhého stupně v studijním programu sociální práce.

Zákon o sociální práci upravuje i nadstavbové odborné činnosti (§ 12), které nejsou vlastní jenom sociálními pracovníky, tj. mohou je vykonávat i jiné profese. Podmínkou pro jejich výkon je odborná způsobilost. Sociální pracovník/asistent sociální práce tedy může vykonávat i odborné činnosti, které primárně nepatří do oblasti sociální práce. Rovněž i psycholog, speciální pedagog, léčebný pedagog, sociální pedagog a další profese v oblasti sociálních věcí a rodiny mohou vykonávat nadstavbové odborné činnosti (§ 13). Zatím jsou upraveny specializace – sociální posudková činnost a sociální kuratela nařízením Vlády SR 5/2016 Z.z. z 9. prosince 2015, kterými se vykonávají některá ustanovení zákona č. 219/2014 Z. z., o sociální práci a o podmínkách na výkon některých odborných činností v oblasti sociálních věcí a rodiny.

Jedna z nejvýznamnějších charakteristik zákona o sociální práci je, že vytváří právní podmínky pro správu profesí samotnými sociálními pracovníky a asistenty sociální práce prostřednictvím Slovenské komory sociálních pracovníků a asistentů sociální práce se zákonem přiznanými kompetencemi. Členství v komoře je ale dobrovolné, pohybuje se přibližně kolem 500 členů. Nevýhodou dobrovolného členství je, že komora nemá dosah na všechny sociální pracovníky a asistenty sociální práce. Obecně ale v odborné veřejnosti na Slovensku panuje shoda – dobrovolné členství je v počátku činnosti komory výhodnější, vytváří příznivější klima pro rozvoj profesí. Důležité je i zmínit garantovanou státní finanční podporu činnosti komory v prvních třech letech.

Etický kodex

Komora na svém ustanovujícím sněmu přijala základní dokumenty, mezi nimi i etický kodex. Je tudíž závazný jenom pro členy komory, i když nabádá sociální pracovníky a asistenty sociální práce k jeho dodržování nezávisle od statusu člena komory. Etický kodex představuje minimální standardy eticky odpovědného konání při výkonu sociální práce a odborných činností v oblasti sociálních věcí a rodiny. V preambuli etického kodexu se komora přihlásila k definici sociální práce Mezinárodní federace sociálních pracovníků (dále jenom IFSW).

Explicitně jsou upraveny tyto hodnoty sociální práce: sociální spravedlnost, lidská důstojnost a důležitost mezilidských vztahů. Etický kodex stanovuje etické závazky vůči klientům, pracovišti, kolegům, profesi a společnosti, ale i vůči pracovníkovi samému. Část etického kodexu pojednává i o etických problémech a dilematech. Nabádá k seznamování se s dilematy profesí, k způsobilosti je kriticky reflektovat a připravenosti odůvodnit své rozhodnutí.

Zatím je možné konstatovat, že etický kodex komory je spíše obecný. Za pravidelné vyhodnocování a revizi etického kodexu (nejméně jednou v průběhu 3 let) odpovídá profesní rada komory. Bude možné sledovat, zda revize budou reflektovat situaci v praxi sociální práce.

Závěr

V závěru je ještě možné zmínit, že přijetím zákona o sociální práci vzniká další potřeba legislativních změn – nejenom potřeba nových vykonávacích předpisů (např. pro oblast dalšího vzdělávání), ale i potřeba úpravy dalších zákonů a předpisů vztahujících se zejména k oblasti sociálních služeb,

sociálněprávní ochrany, kompenzací sociálních důsledků těžkého zdravotního postižení apod. Vzhledem ke krátké době účinnosti zákona o sociální práci ještě není realizována evaluace. V současnosti probíhá dotazníkové šetření zaměřené na získání názorů sociálních pracovníků. Domnívám se, že bude podnětné sledovat výsledky evaluace a následně je kriticky reflektovat.

Literatura

Etický kódex sociálního pracovníka a asistenta sociální práce Slovenskej republiky dostupný na: http://socialnapraca.sk/wp-content/uploads/2015/10/Etick%C3%BD-k%C3%B3dex_final.pdf

Nariadenie vlády SR 5/2016 Z. z. z 9. decembra 2015, ktorým sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny.

Zákon č. 219/2014 Z. z. z 9. júla 2014, o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Sociální práce na rozcestí – výzvy pro sociální práci

Mgr. Martin Bednář, Ph.D.

Ředitel CARITAS – Vyšší odborné školy sociální Olomouc

Abstrakt

Na základě reflexe mezinárodního kontextu sociální práce a vývoje v uplynulých letech u nás se autor pokusí pojmenovat zásadní výzvy a příležitosti rozvoje sociální práce v nejbližší budoucnosti v České republice. Zaměří se zejména na proměny sociální práce v kontextu tzv. uprchlické krize, měnící se sociálně politickou situaci v České republice a jejich dopad na výkon sociální práce.

Příspěvek

Světová výzva pro sociální rozvoj a sociální práci vzešla z iniciativy tří mezinárodních organizací: Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW), Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW) a Mezinárodní rady pro sociální péči (ICSW). Tyto organizace již v roce 2010 upozornily na to, že je nevyhnutelné „prosazovat a hájit takové uspořádání společnosti, které dbá na dodržování lidských práv a důstojnosti a má zájem na kvalitě lidských vztahů“. Dokument, který vznikl v roce 2012, byl později rozpracován s tím, že vždy v dvouletých cyklech bude pozornost věnována následujícím oblastem:

- Prosazovat sociální a ekonomickou rovnost (2012–2014)
- Prosazovat důstojnost a hodnotu člověka (2014–2016)
- Usilovat o dosažení udržitelnosti životního prostředí (2016–2018)
- Poukázání na důležitost a posilování chápání významu mezilidských vztahů (2018–2020) (<http://ifsw.org/get-involved/agenda-for-social-work-2/>)

Jsou to velmi zásadní úkoly, nicméně domnívám se, že v současné době se sociální práce v České republice ocitá na určitém rozcestí, které je způsobeno mj. těmito faktory: tzv. migrační krizí, resp. strachem, který ji provází, politickou radikalizací a postavením sociální práce v České republice obecně. Bylo by možné identifikovat celou řadu dalších faktorů, nicméně to by bylo nad rámec této krátké úvahy. Jejím cílem tedy je upozornit na to, jak výše vybrané sociální práci ovlivňují.

Jako příklad politické radikalizace a využívání či zneužívání strachu mohou posloužit volební hesla různých politiků či politických stran.

Místo, aby politici veřejný život kultivovali a přispívali k sociálnímu smíru, jsme svědkem přesně opačného efektu, kdy veřejnost radikalizují, podněcují k nesnášenlivosti. Sociální pracovníci pak musí vynakládat velké úsilí k tomu, aby obhájili svoji práci, jejich role se zásadně proměňuje a ztěžuje. V západní Evropě na to reaguje celá řada programů sociální práce s vládní podporou. Inspirací může být např. program „Živá Demokracie! Akce proti pravicovému extremismu, násilí a nenávisti“ v Německu či „Plán proti rasismu a antisemitismu“ ve Francii (http://www.sociopolitical-observatory.eu/fileadmin/user_upload/Dateien/Newsletter/E_NL_1_2016_Preventing_islamist_radicalisation.pdf).

Specifikem České republiky je skutečnost, že zaměstnanců v sociální oblasti je v poměru k počtu obyvatel málo. Zatímco ve zdravotní péči jsme v Evropské unii na 14. místě, v bytových službách na 18. místě, v nepobytových službách na 19. místě z 24 zemí (v této oblasti nebyly do výzkumu zahrnuty všechny země EU) a ve službách zaměstnanosti na 16. místě z 16. zahrnutých zemí. V České republice o tom byl publikován článek v anglickém čísle časopisu Sociální práce/Sociálna práca č. 5/2013: Horák, P., Horáková, M., Sirovátka, T. Recent Trends and Changes in Czech Social Services in the European Context: the Case of Childcare and Elderly Care. In Czech and Slovak Social Work, 2013, 5, volume 13. Dostupné na http://www.socialniprace.cz/soubory/sp5_2013_en_web-140228175550.pdf.

Tabulka č. 1: Podíl zaměstnanosti ve zdravotních, sociálních službách a službách zaměstnanosti vzhledem k zaměstnanosti v celém národním hospodářství v procentech

	Zdravotní péče	Pobytové sociální služby	Sociální práce bez ubytování	Služby zaměstnanosti
Belgie	6,9	3.2	3,5	0,8
Česká republika	5,1 (14)	1.2 (18/26)	0,7 (19/24)	0.1 (16/16)
Dánsko	7.1	4.6	7.5	0,7
Německo	7.2	2,7	2.3	0,9
Španělsko	4,9	1.4	1.1	0,2
Maďarsko	4.3	1.5	0,9	0,2
Nizozemsko	7.2	4,8	4,4	1
Rakousko	6,6	1.6	1.5	0,4
Polsko	4.5	0,6	0,8	(0.1)
Slovensko	4.5	1.2	1.1	(0.2)
Švédsko	6,9	4,9	3.6	1.4

Přítom práce v sociální a zdravotní sféře (v této části výzkum spojil tzv. HSW health and social services oblast) je mimořádně náročná, resp. ve všech sledovaných kritériích dosahuje nejvyšších hodnot:

Tabulka č. 2: Časový harmonogram a zdravotní rizika v sektoru zdravotních a sociálních služeb v procentech

	Práce v noci	Práce na směny	Nepravidelná pracovní doba
Průmysl	14.5	17.7	30.4
Služby	16.2	17.4	36.4
HSW	27	32.8	43.4
Celkem	15.9	17	34.1
	Infekční materiál	Fluktuace	Vnímaná zdravotní rizika
Průmysl	9	2.6	31.4
Služby	4.6	2,7	19.2
HSW	45.8	44.2	29.1
Celkem	11.3	8.8	24.3

Podobně negativní zdravotní důsledky se projevují u nejvyššího procenta zaměstnanců.

Tabulka č. 3: Zdravotní důsledky v sektoru zdravotních a sociálních služeb v procentech

Sektor	Stres	Celková únava	Nespavost nebo obecné potíže se spánkem	Deprese nebo úzkost	Fyzické násilí
Průmysl	65.1	35	16.3	6,8	0,4
Služby	69.1	34.8	17.1	9.1	1.4
HSW	73.3	38.1	22.3	10.1	7
Celkem	66.3	35.9	18.2	8.7	1,9

Sociální práce je v posledních letech, zejména v důsledku její legislativní úpravy v zákonu o sociálních službách, spojována především se sektorem sociálních služeb. Z tabulky č. 4 vyplývá, že v sociálních službách pracuje 36 % z celkového počtu více než 17 tis. sociálních pracovníků. Tabulka č. 4 uvádí jejich přesné zastoupení v jednotlivých resortech.

Tabulka č. 4: Počty sociálních pracovníků k 31. 12. 2014

(převzato z publikace Národní strategie rozvoje sociálních služeb na období 2016–2025)

Sociální pracovníci/resort	Zdroj	Počet
Krajské úřady, statutární města, obce s rozšířenou působností, CSS řízená MPSV	Výkaz V1-01	1 873
Počet zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí (SPOD)	Výkaz 20-01	2 299
Počet kurátorů pro děti a mládež v rámci orgánů SPOD	Výkaz 20-01	580
Počet sociálních pracovníků vykonávajících koordinační činnost sociální práce a poradenství	Výkaz 26-01	922
Počet sociálních pracovníků vykonávajících činnosti sociální práce se zaměřením na konkrétní cílové skupiny	Výkaz 26-01	647
Sociální kurátoři	Výkaz 26-01	300
Sociální kurátoři pro děti a mládež	Výkaz 26-01	415
Zaměstnanci náhradní rodinné péče	Výkaz 20-01	422
Veřejní opatrovníci*	Výkaz 26-01	563
Protidrogoví koordinátoři*	Výkaz 26-01	135
Romští poradci*	Výkaz 26-01	117
Pracovníci sociální prevence*	Výkaz 26-01	161
Sociální pracovníci/resort	Zdroj	Počet
Sociální pracovníci v sociálních službách (přepočtené úvazky)	podle výkazů za sociální služby	6 205
Sociální pracovníci vykonávající činnost v rámci odvolání a správních činností nepojistných dávek (odb. 91 MPSV)	podle údaje odboru	85
Sociální pracovníci na Úřadech práce ČR (ÚP)	podle údajů Generálního ředitelství ÚP	1 538
V resortu ministerstva vnitra (MV) – sociální pracovníci	podle MV	46

V resortu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) – sociální pracovníci	podle MŠMT	450
V resortu ministerstva zdravotnictví (MZ) – zdravotně-sociální pracovníci	podle MZ	600
Ministerstvo obrany (MO) – sociální pracovníci	podle MO	4
Ministerstvo spravedlnosti (MS) – sociální pracovníci ve vězeňství	podle MS	116
CELKEM		17 478

V Národní strategii rozvoje sociálních služeb na období 2016–2025 byly publikovány výsledky analýzy „Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR“. Zde je uvedeno, že v 5 % sociálních služeb vedoucím pracovníkům ve službách sociální péče sociální pracovníci úplně chybějí. Dále, že deficit v počtu úvazků na pozici sociálních pracovníků průměrně činí 1,2 úvazku sociálního pracovníka. Dochází k redukci činností sociální práce, sociální práci nevykonávají sociální pracovníci, sociální práce je omezována na výkon administrativních činností, pomoc se zaměřuje na dílčí životní obtíže klientů a uspokojování pouze akutních potřeb klientů. Dochází ke stagnaci požadavků na kvalifikaci. (Národní strategie rozvoje sociálních služeb na období 2016–2025. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/29624/NSRSS.pdf>).

Závěr

Sociální práce by se měla kromě tradičních oblastí zaměřit na nové sociální problémy, ve větším měřítku by měla ovlivňovat společenskou atmosféru a způsob řešení sociálních a společenských problémů. Sociální práce má pro společnost nezastupitelný význam. Je to činnost všestranně náročná, přitom stále nedocenená. Z uvedených dat lze dovodit, že je potřebná její zásadní podpora. Je velkou škodou, že se nepodařilo přijmout zákon o sociálních pracovnících, nicméně legislativní úprava této profese je nutná nad rámec současného stavu.

Literatura

IFSW. Dostupné na <http://ifsw.org/get-involved/agenda-for-social-work-2/>

Horák, P., Horáková, M., Sirovátko, T. Recent Trends and Changes in Czech Social Services in the European Context: the Case of Childcare and Elderly Care. In Czech and Slovak Social Work, 2013, 5, volume 13.

Dostupné na http://www.socialniprace.cz/soubory/sp5_2013_en_web-140228175550.pdf

Reinschmidt, L. Preventing Islamist radicalisation of youth. In Observatory for Sociopolitical Developments in Europe. Newsletter 1/2016.

Dostupné na http://www.sociopolitical-observatory.eu/fileadmin/user_upload/Dateien/Newsletter/E_NL_1_2016_Preventing_islamist_radicalisation.pdf.

Národní strategie rozvoje sociálních služeb na období 2016–2025.
Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/29624/NSRSS.pdf>

Tabulky 1–4 byly vytvořeny na základě článku a dat Ondřeje Hory a Tomáše Sirovátky Employment in the health and social services: evidence and problems poskytnutých Prof. Sirovátkou ze soukromého archivu.

Resilience sociální práce a její autonomní etika:**Role etiky sociální práce ve vztahu k sociální politice a novým sociálním problémům**

Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Abstrakt

Sociální práce je chápána jako profese, která díky své odbornosti umí definovat svůj vlastním mandát, cíle své práce a postupy, pomocí kterých jich chce dosahovat. Přitom je však regulována sociálním státem a jeho sociální politikou, když je chápána jako její nástroj. Zároveň také musí čelit stále novým a novým výzvám v oblasti praxe, tak je se spolu se změnou způsobu života společnosti mění i sociální problémy, které má sociální práce pomoci svým klientům zvládat. V tomto kontextu se jeví jako důležité, vnímat sociální práci jako „etickou profesi“, protože její těžiště spočívá v rozhodování se o dobrých a nejlepších řešeních. Proto se ukazuje jako vhodné, využít koncept autonomní etiky i v rámci etiky v sociální práci.

Příspěvek

Kritikové sociální práce zpravidla poukazují na to, že teoretický základ sociální práce není dostatečně pevný (sociální práce používá spíše teorie jiných oborů, než své vlastní), že sociální práce nedisponuje speciálními dovednostmi (pomáhat umí každý) a že sociální pracovníci nemají ve společnosti dostatečnou autoritu jako jiné profese, např. právníci a lékaři, resp. postoj společnosti k autoritě sociálních pracovníků je ambivalentní – je na jednu stranu popírána a zároveň je kritizována (Nečasová, 2003). Pro sociální práci jako obor to znamená stav permanentního zdůvodňování své odbornosti a vědeckosti, pro sociální pracovníky permanentní napětí a stres. Ve svém příspěvku bych se chtěl proto věnovat posouzení, zda a jak to může být právě etika sociální práce, která oboru i sociálním pracovníkům může pomoci při zvládnání popsaných vnějších vlivů, zejména vlivů ze strany sociální politiky a nových sociálních problémů.

1. Mandát sociální práce

Úzká vazba sociální práce na sociální politiku státu, často taková, že sociální pracovníci skrze sociální služby a dávky sociální politiku státu převádějí do praxe, má své výhody i nevýhody. Český zákon o sociálních službách (108/2006 Sb.) tak především podle § 1, odst. 1 stanovuje, jak podmínky pro „... poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci (...) prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku,“ tak i „podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb.“ Mezi podmínky pro vydání oprávnění podle § 76 mj. patří i „odborná způsobilost všech fyzických osob, které budou přímo poskytovat sociální služby,“ kterou dále upravují § 110 a § 116.

Nevýhody vyplývající z tohoto a jemu podobných legislativních rámců popisuje Banks (2001) tak, že za těchto nebo podobných podmínek je sociální práce řazena vedle zdravotních, učitelských a právních profesí; protože sociální pracovníci disponují speciálními znalostmi a odborností a musí jednat s uživatelem jejich služby v jeho nejlepších zájmech. Sociální práce je uvedeným profesím podobná také v tom, že pracovník má nad klientem určitou převahu, má více moci. Proto i sociální práce potřebuje jako jiné profese svou profesní etiku a svůj etický kodex, aby byl klient chráněn před zneužitím moci pracovníkem. Sociální práce se však zejména od medicíny nebo práva také významně liší v tom, že jde o tzv. „semi-profesi“. Tím chce Banks říci, že v případě sociální práce je individuální autonomie sociálního pracovníka limitována mnohem více, než v případě lékaře nebo právníka. Každý zákon, který zároveň upravuje podmínky pro získání podpory od státu i podmínky pro výkon sociální práce – a to nejen ve smyslu administrativy sociálních dávek, a nadto ještě i podmínky pro výkon povolání sociálního pracovníka (viz také výše), tak ze sociální práce činí více či méně nástroj své sociální politiky a ze sociálního pracovníka svého úředníka (Banks, 2001). Pak ale vyvstává pochybnost, zda může být středem úsilí sociálního pracovníka pracovat v nejlepších zájmech svého klienta. Mnohem více je zřejmě nucen k jeho kontrole.¹

Uvedené nedostatky se snaží překonat ve své koncepci sociální práce Silvie Staub-Bernasconi. Vychází přitom z toho, že sociální práce má jak individuální, tak společenskou funkci – má tzv. dvojitý mandát: Sociální práce je žádána o intervenci buď klientem, nebo společností, kterou reprezentuje stát (Staub-Bernasconi, 2007). Tím samozřejmě není řečeno více, než že sociální práce zároveň pomáhá i kontroluje. Jenže právě individuální a společenská funkce, resp. dvojitý mandát sociální práce vede k tomu, že je sociální práce chápána jen jako povolání (něm. Beruf), což je vlastně určitý ekvivalent k pojetí sociální práce jako „semi-profese“, o kterém hovoří Banks. Aby mohla být sociální práce profesí (něm. Profession), resp. „plnokrevnou“ pomáhající profesí (viz Banks), nepotřebuje popsaný dvojitý, nýbrž trojitý mandát. První dva mandáty jsou totožné – pocházejí od klienta a (nebo) od společnosti. Třetí mandát sestává z následujících prvků:

- 1) Interdisciplinárního a transdisciplinárního vědeckého základu, který se vztahuje k předmětu sociální práce, kterým jsou sociální problémy. Sociální práce tak získává vědecky zdůvodněné oblasti práce a pracovní metody.
- 2) Etického základu, který je formulován v profesním kodexu, na který se mohou profesionálové odvolávat nezávisle na duchu doby, tlaku zaměstnavatele, zřizovatele nebo adresáta sociální práce, a který reguluje centrální otázky profese jako takové.

¹ „Tento systém má samozřejmě i své výhody. Český systém sociálních služeb předpokládá, ovšem nikoliv vyžaduje, aby si organizace vlastně sama stanovila pravidla, podle kterých bude sociální služby poskytovat (Čermáková – Johnová, 2002). Tato vnitřní pravidla jen musí odpovídat určitým minimálním standardům. Pokud jim odpovídají, pak poskytované sociální služby dosáhly minimální požadované kvality (§ 99, odst. 1 zák. č. 108/2006 Sb.). Systém sociálních služeb tak do značné míry může také napomáhat kvalitě práce sociálních pracovníků (Elichová, 2011). Musí být ovšem v praxi správně pochopen a uchopen.“

- 3) Z explicitního zmínění lidských práv v profesním kodexu, což umožňuje, aby byly problémy, možnosti řešení a úkoly formulovány nejen na legislativním základě, ale také z perspektivy lidských práv.² Díky tomu je možná nezávislost sociální práce jako profese na mocenských zájmech (ať už zřizovatele, organizace sociálních služeb, sociální politiky atp.) nebo na nelegitimních požadavcích klienta sociální práce.

Tři mandáty sociální práce jsou tak odvozeny od jejich adresátů, od společnosti reprezentované zadavatelem sociální práce a od profesionality sociální práce (Staub-Bernasconi, 2007). Sociální práce pak intervenuje nejen tehdy, když ji o to požádá klient nebo je jí intervence zadána ze strany sociální politiky, ale i tehdy, když to sama uzná za vhodné a potřebné na základě svého třetího mandátu – své profese.

2. Etika a sociální práce

Třetí mandát sociální práce, resp. profesionalita sociální práce má klíčový význam pro její vymezení – pro identitu a definici sociální práce. Je zřejmé, že klíčovou roli přitom sehrává etika sociální práce, a to nejen ve vztahu k profesnímu kodexu a lidským právům. Etika je v tomto případě přímo součástí a předpokladem pro vymezení sociální práce.

To má své důsledky pro praxi. I když je zcela nepochybným předpokladem pro výkon sociální práce ochota být zde pro druhé (Jankovský, 2003), stejně tak k sociální práci patří i reflexe a rozhodování, které v praxi musí sociální pracovník provádět. Samotné rozhodnutí však není jen pouhou aplikací teorií, mnohem více má – tak jako konečků každé jiné rozhodnutí – etický charakter: „Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně-správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život (Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR).“ Tímto způsobem o sociální práci z části uvažuje i dokument IFSW Ethics in Social Work, Statement of Principles, který konstatuje vzájemně různé nadnárodní důvody, proč se sociální práce musí ze své podstaty zabývat etikou a proč v ní musí být sociální pracovníci zběhlí. Principiálně jde podle tohoto dokumentu o to, že se loajalita sociálních pracovníků dostává poměrně často do střetu zájmů. Je tomu tak jednak proto, že sociální pracovníci klientovi často jak pomáhají, tak ho i kontrolují. Dále pak proto, že dochází ke konfliktům mezi povinností chránit zájmy klientů a požadavky společnosti na efektivitu a užitečnost sociální práce. V neposlední řadě také proto, že pro poskytování pomoci společnost disponuje jen omezenými zdroji. Zároveň však tento dokument také uvádí, že „... etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce (Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy).“ To platí

² V takovém případě ovšem velmi záleží na pojetí lidských práv, zejména na tom, nakolik jsou reflektovány rozdíly mezi základními lidskými právy a sociálními právy.

zejména o sociální práci v současném postmoderním kontextu. Má-li sociální pracovník provést kvalifikované posouzení životní situace klienta a navrhnout pro ni vhodnou intervenci, musí k celému problému přistoupit zejména konstruktivisticky, tzn. pracovat s tím, jak svou situaci vykládá sám klient a jak si ji vykládá sociální pracovník. Přitom by měl dojít k určité syntéze těchto výkladů ve smyslu vzájemného porozumění, které je předpokladem vůle a motivace ke změně na straně klienta. Změna může být ale někdy vyžadována i na straně sociálního pracovníka. Profesionální úsudek sociálního pracovníka tak hraje více než zásadní roli v celém procesu sociální práce. Proto se nutně musí umět eticky rozhodovat (Navrátil – Janebová, 2010).

Bylo by proto vhodné, nazývat sociální práci „praktickou etikou“ – pokud by tento pojem nebyl zatížen kontroverzní teorií Petera Singera (1993). Proto nezbyvá, než trochu krkolomně hovořit o etické podstatě sociální práce. Tím má být řečeno, že etika není v sociální práci jen aplikována – když se ji sociální pracovník zrovna aplikovat rozhodne nebo když ji aplikovat musí, ale že každá sociální práce je zcela bezprostředním procesem etického uvažování a jednání. Etika a sociální práce k sobě mají blízko proto, že první je věda o morálce v lidském jednání, a druhá se lidským jednáním a vztahy zabývá (Shardlow, 2002).

3. Resilience sociální práce

Pojetí etiky, které bylo výše stručně shrnuto, bývá označována jako autonomní etika. Vychází z Kantova kategorického imperativu, který sám ještě není morálním zákonem, ale z morálního zákona vyplývá, a stanovuje, že jednání je dobré nebo zlé už jen samo o sobě, nikoliv jen vzhledem ke svému účelu – člověk má jednat dobře proto, že je člověkem (Sirovátka, 2015). Analogicky proto můžeme říci, že výše popsané pojetí sociální práce a její profesní etiky ve smyslu etické profese nakonec spočívá v tom, že sociální práce musí jednat ve prospěch klienta a společnosti, nejenom proto, že to od ní klienta a (nebo) společnost očekávají, ale také proto, že je sociální prací. V tom spočívá její třetí mandát a její profesní etika se tak stává autonomní etikou.

Vzhledem k sociální politice to znamená, že by sociální práce neměla být jen její aplikací a sociální pracovník jen „obchodníkem se sociálními službami“ (Smutek, 2014). Žadoucí naopak je, aby se sociální práce stala spoluaktérem sociální politiky, který ji pomáhá utvářet. To je někdy v praktických podmínkách téměř nemožné, až nereálné, protože se sociální práce např. v českém kontextu dostává do začarovaného kruhu svého financování skrze systém sociálních služeb (Janebová, 2013). Tím nemá být řečeno, že sociální politika je nějakým nutným protikladem sociální práce a ani Staub-Bernasconi takto neuvažuje. Sociální práce podle ní má být vědecky a lidsko-právně zdůvodněnou odbornou politikou, která se má zapojit do veřejného diskurzu, aby ho mohla spoluutvářet (Staub-Bernasconi, 2007).

Od tohoto vztahu sociální práce a sociální politiky se odvíjí vztah sociální práce k novým sociálním problémům. V diskurzu sociální práce můžeme často pozorovat, že je jako nutná součást identity sociální práce chápána její snaha, stále znovu a znovu odůvodňovat svou existenci a užitečnost. Příčina je přitom spatřována ve stále se měnící povaze způsobu života společnosti. Díky jejímu vývoji

vznikají stále nové a nové problémy, které sociální práce musí řešit (Erler, 2004). Pro sociální práci to v důsledku znamená stav závislosti, kdy musí být připravená, kdykoliv se přizpůsobit změněné situaci tak, aby dokázala reagovat na nové sociální problémy. Tento stav je překonatelný do té míry, do jaké to bude právě sociální práce, komu bude přiřknuta kompetence, sociální problémy definovat. Specifická odbornost sociální práce spočívá totiž právě v tom, že dokáže definovat sociální problém ještě dříve, než si ho uvědomí společnost, jednotlivec nebo nějaká skupina ve společnosti. To sociální práci umožňuje působit i preventivně. Při definici toho, co je to sociální problém, může totiž sociální práce využít jak své interdisciplinaritu, tak své transdisciplinaritu. Zabývá se jak pohledem zcela obecným (ontologie a epistemologie), tak i pohledem aplikovaným (využitím oborů jako např. psychologie, sociologie ap. pro praxi) i samotným jednáním v praxi:

- Zespoda nahoru objasňuje sociální problémy jako problematické struktury společnosti na základě charakteristik individuí a vzorců jejich interakcí.
- Shora dolů musí zjistit vliv znaků sociálních systémů a zákonitosti jejich společenské struktury a kultury – na sociální prostředí, dobro a chování individuí (Staub-Bernasconi, 2007).

Etika sociální práce tak sehrává klíčovou roli při její resilienci; v její nezdolnosti vůči vnějším vlivům jako jsou právě sociální politika a nové sociální problémy. Kvůli těmto nikdy nekončícím vnějším tlakům mají někdy sociální pracovníci pocity viny a strachu, když mají učinit složité rozhodnutí, resp. každé rozhodnutí se jeví jako nutně náročné a málo komplexní. Přitom zpravidla nejde ani tak o rozhodnutí samotné, jako o nevídané následky, které bude mít. Etika má proto podle Bankse (2001) dodat sociálním pracovníkům odvahy, aby dokázali takové pocity redukovat. Povědomí o vlastní hodnotové pozici a o vlastní profesionální kompetenci tak pomáhá pocitům strachu a nejistoty čelit.

Literatura

Banks, S. *Ethics and Values in Social Work*. New York: Palgrave, 2001.

Čermáková, K. – Johnová, M. *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe: Průvodce poskytovatele*. Praha: MPSV, 2002.

Elichová, M. *Pěstování orchidejí a praxe charitativních organizací: Teologická reflexe charity a praxe pomáhající organizace*. In: *Caritas et veritas* 1 (2001).

Erler, M. *Soziale Arbeit: Ein Lehr- und Arbeitsbuch zu Geschichte, Aufgaben und Theorie*. Weinheim – München: Juventa, 2004.

International Federation of Social Workers. *Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy*. Přel. Mirka Nečasová. In: *Sociální práce/Sociálna práca* 4 (2004).

International Federation of Social Workers. *Statement of Ethical Principles*. On-line dostupné na: <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> [cit. 2. 3. 2017].

- Janebová, R. – Hudečková, M. – Zapadalová, R. – Musilová, J. Příběhy sociálních pracovníků a pracovníků, kteří nemlčeli: Popis prožívaných dilemat. In: Sociální práce/Sociálna práca 4 (2014).
- Jankovský, J. Etika pro pomáhající profese. Praha: Triton, 2003.
- Navrátil, P. – Janebová, R. a kol. Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010.
- Nečasová, M. Profesní etika. In: Matoušek, O. et al. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003.
- Shardlow, S. M.. Values, Ethics and Social Work. In: Adams, R. – Dominelli, L. – Payne, M. (Eds.). Social Work: Themes, Issues and Critical Debates. Hampshire: Palgrave, 2002.
- Singer, P. Practical Ethics. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Sirovátka, J. Bezpodmínečně platný mravní zákon: Etika Immanuela Kanta. In: Čapek Jakub et al. Přístupy k etice II. Praha: Filosofia, 2015.
- Smutek, M. Standardizace nebo robotizace sociální práce? In: Truhlářová, Z. – Levická, J. – Smutek, M. (Eds.). Sociální práce v kontextu lidských práv. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014.
- Společnost sociálních pracovníků ČR. Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR. On-line dostupné na: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf, [cit. 2. 3. 2017].
- Staub-Bernasconi, S. Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft. Bern – Stuttgart – Wien: Haupt Verlag, 2007.

III. POJETÍ REFORMNÍHO PARADIGMATU

Reflexe kritické praxe sociální práce v ČR

Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Odborná asistentka na Univerzitě Hradec Králové
Ústav Sociální práce

Abstrakt

Příspěvek reflektuje situaci v oblasti kritické praxe sociální práce v ČR. Zaměřuje se na otázku hranice mezi kritickou sociální prací a sociálním aktivismem, uvádí příklady významných subjektů kritické praxe sociální práce a jejich aktivit a pokouší se vytyčit potřeby v oblasti vzdělávání z perspektivy kritické praxe sociální práce.

Úvod

Česká praxe sociální práce bývá některými autorkami a autory charakterizována jako spíše individualistická (Šveřepa, 2010; Janebová, 2014), zaměřená na řešení akutních problémů jedinců, kteří jsou vnímáni jako viníci své situace (Musil, 2010), paliativní (Keller, 2011) či převádějící strukturální příčiny problémů na individuální zavinění (Chytil, 2007). Obdobnou kritiku lze nalézt i v zahraničních publikacích, kde se v souvislosti s individualizací sociální práce a rezignací na řešení strukturálních příčin sociálních problémů objevují její označení jako „konvenční“ (např. Mullaly, 2007) nebo „tradiční“ (např. Fook, 1993) sociální práce. Jako reakce na neschopnost sociální práce řešit sociální problémy na úrovni, kde vznikají, na její nevědomě ukázněující praktiky či na vědomě zaměřené aktivity orientující se na udržení sociálního řádu včetně nerovností a útlaku ve společnosti začala ve světě vznikat tzv. kritická sociální práce (někdy označovaná jako radikální, aktivistická, progresivní či antiopresivní). Tyto proudy se začínají objevovat i v České republice, byť ve specifických podobách. Následující text se pokusí představit varianty kritické praxe, které lze v naší zemi nalézt, a zamyslet se nad potřebností vzdělávání v oblasti kritické praxe. Nejprve je ovšem třeba ozřejmit, co to kritická praxe sociální práce vlastně je.

Co je kritická praxe sociální práce?

Vzhledem k tomu, že označení „kritická praxe“ jako významově širší pojem umožňuje větší prostor pro reflektování znaků kritické sociální práce v české praxi, užívám tento termín autorky McDonald (2006). O kritické praxi se v zahraniční literatuře explicitně pojednává již od 60. let 20. století (pod označením „radikální“), a to jako o logické reakci sociálních pracovníků a pracovníků na tehdejší společenské dění (rozvoj feministických, antirasistických, socialistických a protiválečných hnutí) a vznik nových ekonomických problémů spojených s koncem poválečného ekonomického růstu. V 80. letech bývá spojována s nutností reagovat na sociální a ekonomické dopady globalizace a snahy o minimalizaci sociálního státu. Vedle toho je chápána jako kritická alternativa k nastupujícímu novému manažerismu vyznačujícímu se ekonomizací, marketizací, standardizací a neúměrnou administrací sociální práce.

Sociální práce se dostává do patové situace, kdy je od ní očekáváno, že bude řešit sociální problémy, aniž by k tomu dostávala dostatečné finanční zdroje. To je doprovázeno náloží administrativy, která odvádí pozornost od lidí v problémech. Vyjádřeno parafrázovanými slovy jednoho britského sociálního pracovníka: Sociální práce jen látá jednu díru za druhou, aniž by k tomu disponovala vhodnými nástroji (Bandit, 2013). Právě pocity bezmoci, naštvaní, znechucení z fungování jejich profese vedly mnohé sociální pracovnice do náruče kritické sociální práce. Vyjádřeno slovy téhož sociálního pracovníka: „Výt a kousat jsem ale začal, až když mi sáhli na duši“ (Bandit, 2013). Kritická praxe chce zrušit „smlouvu s ďáblem“ (Bandit, 2013), kdy je sociální práce zneužívána elitami jako „soft cops“ (Day, 1981) k udržení nespravedlivého a utlačujícího sociálního řádu (Healy, 1999). Proto klade důraz na analýzu mocenských mechanismů vedoucích k nerovnosti a útlaku ve společnosti, na participaci lidí při řešení jejich problémů, na „zplnomocňování“ lidí ke kolektivním akcím za účelem dosažení sociálních změn a chce stát na straně utlačovaných a bezmocných lidí (Healy, 2001).

Podoby kritické praxe v České republice

Z úvodu uvedené kritiky české sociální práce lze soudit, že se zde v 90. letech sociální práce ustavila jako individualistická a že takto od té doby mainstreamově funguje. Nicméně v několika posledních letech se začínají objevovat i perličky na dně v podobě sociální práce nesoucí znaky, které by v zahraničí byly pravděpodobně označeny jako kritická sociální práce. Kritickou reflexi konformního fungování sociální práce bylo možné nejprve zaznamenat spíše mimo odbornou literaturu sociální práce – například u Tomáše Malíka, Zuzany Brodilové, Rad Bandit (Hetmánkové) v časopise Nový prostor, u Davida Poživila či Míry Brože v Deníku Referendum, u Vlasty Stulíkové na webu organizace Jako doma či u Ondřeje Slačálka a Lukáše Rychetského na A2 (výčet není kompletní). Z akademické sféry se explicitně kritické sociální práci věnují zejména vyučující a studující Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity, ale dílčí pozornost tématu lze zaznamenat i na Fakultě sociálních studií MU v Brně, na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové či na Filozofické fakultě UK v Praze (opět se nejedná o plný výčet). Znaky kritické sociální práce lze nalézt i v praxi řady organizací či spolků (např. Konexe, Jako doma, Vzájemné soužití, Český západ¹, ASLIDO, KRISA), jak ukazuje výzkum Janebové a Celé (2016). Aktivity kritické praxe jsou realizovány a propagovány skrze platformu KRISA (Kritická sociální akce), která provozuje webové stránky a facebook. KRISA svou příslušnost ke kritické sociální práci otevřeně deklaruje na vlastním webu: „Jsme sociální pracovníci, kteří chtějí dělat sociální práci jinak! Šíříme kritickou sociální práci – v teorii i praxi.“

Při monitorování výše uvedených aktivit lze rozlišit čtyři způsoby realizace kritických principů sociální práce v České republice, a to ze dvou hledisek (viz Tabulka č. 1). Za prvé z hlediska, nakolik jsou aktivity splňující znaky kritické sociální práce reflektovány jejich realizátory jako kritická sociální práce. Za druhé z hlediska, zda jsou vykonávány v rámci systému, či mimo systém. Toto kritérium vychází od tvůrce „nové strukturální sociální práce“ Boba Mullalyho (2007), který rozlišil dvě cesty,

¹ V rámci konference se ozval jeden ze zaměstnanců Českého západu, že koncepce této organizace doznala za poslední půlrok značné změny, protože se začala orientovat na standardy kvality sociálních služeb a odklonila se od původního konceptu komunitní práce. Je tedy otázkou, zda lze tuto organizaci nadále spojovat s kritickou praxí.

jak lze dosahovat změn ve společnosti. První umírněnější cesta „uvnitř systému“ se zaměřuje na poskytování podpory a pomoci obětem reformou stávajících institucí sociálního státu. Je spojována s intrapsychickou a interpersonální prací postavenou na principech zvyšování vědomí lidí, zplnomocnění a radikalizaci stávajících organizací sociální práce. Druhá radikálnější cesta „mimo systém/proti systému“ považuje stávající sociální systém za nereformovatelný, protože nerovnost a oprese jsou jeho integrální součástí, a orientuje se na aktivity, které mohou vést ke změně sociálního uspořádání (např. zakládání alternativních služeb a organizací, zájmových koalic, sítí a sociálních hnutí, spolupráci s progresivními odbory či angažování v politice).

Tabulka č. 1: Čtyři způsoby realizace kritických principů sociální práce v ČR

Kritéria	Reflektovaná kritická praxe sociální práce	Nereflektovaná kritická praxe sociální práce
Mimo systém	<p><u>Organizace:</u> KRISA, ASLIDO</p> <p><u>Financování:</u> nezávislé na státu</p> <p><u>Metody:</u> změna systému (demonstrace, happeningy, blokády, tvorba sítí, otevřené dopisy...)</p>	<p><u>Organizace:</u> Jako doma, Konexe</p> <p><u>Financování:</u> nezávislé na státu</p> <p><u>Metody:</u> změna systému (demonstrace, happeningy, blokády, tvorba sítí, otevřené dopisy...)</p>
V rámci systému	<p><u>Organizace:</u> KRISA, ASLIDO, dílčí aktivity neznámých sociálních pracovníků</p> <p><u>Financování:</u> může být závislé i nezávislé na státu</p> <p><u>Metody:</u> reforma lidí a stávajících institucí (zvyšování vědomí lidí, participace na reformách, ..)</p>	<p><u>Organizace:</u> Český západ, Vzájemné soužití</p> <p><u>Financování:</u> může být závislé i nezávislé na státu</p> <p><u>Metody:</u> reforma lidí a stávajících institucí (zvyšování vědomí lidí, participace na reformách, ..)</p>

Příklady organizací, které realizují sociální práci spíše nereflektovaně a mimo systém mohou být Jako doma, orientující se na zplnomocňování žen bez domova, či Konexe, zaměřené na aktivizaci romských komunit. V obou případech se jedná o organizace, které jsou financovány z nadací, fondů a projektů nezávislých na státu, což jim umožňuje větší míru radikalnosti při prosazování sociálních změn. Při prosazování práv lidí užívají metody jako demonstrace, happeningy, otevřené dopisy, blokování ulic, posilování hrdosti, kritický akční výzkum, jednání s politiky apod., tedy běžné metody kritické sociální práce. Tyto organizace se však nedeklarují jako organizace vykonávající kritickou sociální práci, přestože ji reálně vykonávají, spíše se považují za organizace aktivistické (více viz Janebová, Celá, 2016). Sociální práci vnímají pouze v jediném diskursu, a to v dominujícím

tradičním. V tomto diskursu jsou aktivistické metody považovány za příliš nekonvenční až „za hranou“ přijatelných profesních metod, takže realizace kritických metod sociální práce je považována spíše za sociální aktivismus. V tomto směru se tyto organizace názorově přizpůsobily majoritnímu diskursu a možnost, že vykonávají kritickou sociální práci, z hlediska celoorganizační kultury nereflektují.

Za organizace, které v rámci systému spíše nereflektovaně prosazují principy kritické sociální práce, lze považovat Český západ a Vzájemně soužití (obě se zaměřují na sociální práci se sociálně vyloučenými). Nereflektovanost vyplývala z neznalosti kritické sociální práce. Jejich financování částečně plyne z oblasti sociálních služeb, což zvyšuje jejich závislost na samosprávě a státní správě, čímž se jejich radikalita stává rizikovou a tedy limitovanou. Využívají méně radikální metody kritické sociální práce – zejména metody komunitní práce a staví na principu participace a zplnomocňování lidí, ale do radikálnějších akcí se nepouští (více viz Janebová, Celá, 2016).

KRISA a ASLIDO (Akční skupina s lidmi bez domova) jsou skupiny, které se reflektovaně hlásí ke kritické sociální práci a přestože vznikly spíše mimo systém, tak jejich aktivity směřují jak dovnitř systému, tak mimo něj (dle Mullalyho by takto oběma směry kritická sociální práce měla fungovat). Obě jsou založené na dobrovolné bázi, případně dofinancované z různých fondů a nadací (tedy nezávislé na „státu“), takže je zde prostor pro užívání radikálnějších aktivistických metod. Příkladem akcí v rámci systému může být tvorba informačních materiálů pro lidi bez domova (Mapa bez domova, což je databáze služeb pro lidi bez domova) či výzva lidem bez domova, aby hlásili násilí na pražském Hlavním nádraží policii (oboje KRISA). Za příklad aktivit mimo systém lze považovat happening před Poslaneckou sněmovnou jako protest proti stíhání Miloše Neubauera, který na chodníku vytvořil „živou šablonu“ mrtvého člověka bez domova při protestu proti novele zákona o pomoci v hmotné nouzi. Mimo systém směřovala i kolektivní akce lidí bez domova, kteří chtěli se zástupci Magistrátu města Ostravy jednat o prázdném městském domě v centru Ostravy, určenému k demolici, přestože by mohl sloužit k sociálnímu bydlení, a následný otevřený dopis též magistrátu, kde byl vyzýván k jednání.

Závěr a diskuze ke vzdělávání ke kritické praxi

Výčet organizací a aktivit, které realizují kritickou sociální práci, není samozřejmě úplný. Řada aktů, nesoucích znaky kritické sociální práce není nikde zaznamenána, nebo jsou záměrně utajovány, ať ze strany jednotlivých sociálních pracovníků a pracovníků, nebo ze strany organizací, aby je nevedly v ohrožení. Podstatné je, že sociální práce reagující na neoliberální politiku existuje a vynojuje se stále více.

Podpořit kritickou praxi může kvalifikační systém vzdělávání, který by mohl integrovat tyto principy do bakalářského studia v celé jeho šíři všech jedenácti okruhů Minimálního standardu (vytvořeného Asociací vzdělatelů v sociální práci). Nikoliv tedy jako osamělé téma v rámci teorií a metod sociální práce, ale jako kritérium, jehož přítomnost by měla být požadována a posuzována u všech jedenácti okruhů Minimálního standardu. V rámci okruhu samotných teorií a metod sociální práce by bylo vhodné vedle antiopresivních přístupů doplnit další proudy kritické sociální práce včetně feministického, antirasistického, strukturálního, postmodernistického, transnacionálního apod.,

příčemž předmětem diskuze může být, zda by se tak mělo stát na bakalářské nebo magisterské úrovni. V rámci magisterského studia by mohla být věnována pozornost politickým a ekonomickým kontextům financování sociální práce a vyplývajícím limitům pro kritickou praxi, stejně jako strategiím, jak se těmto limitům postavit.

Literatura

- BANDIT, R. 2013. Kolik zalátáš děr? Nový prostor, č. 413, s. 14–15.
- DAY P. J. 1981. Social Welfare: Context for Social Control. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, Vol. 8: No., pp 29–44.
- FOOK, J. 1993. *Radical Casework: A Theory of Practise*. Alexander St. Crows Nest: Allen&Unwin.
- HEALY, K. 1999. Power and activist social work. In PEASE, B., FOOK, J. *Transforming Social Work Practice. Postmodern critical perspectives*. London and New York: Routledge, pp. 115–134.
- HEALY, K. 2001. Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. *Critical Social Work*, 2(1).
- CHYTIL, O. 2007. Důsledky modernizace v sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca*, 7(4), 64–71.
- JANEBOVÁ, R. 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- JANEBOVÁ, R., CELÁ, B. Kritická praxe mezi „jinou“ sociální prací a aktivismem. *Sociální práce*, 2016, č. 2, roč. 16, s. 22–38.
- KELLER, J. 2011. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Sociologické nakladatelství: SLON, Praha.
- MULLALY, B. 2007. *The New Structural Social Work*. 3. ed. Ontario: Oxford University Press.
- MUSIL, L. 2010. Tři pohledy na budoucnost sociální práce. In SMUTEK, M., SEIBEL, F. W., TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- ŠVEŘEPA, M. 2010. Prosazování a obhajoba práv klientek sociální práce. Příběh, který není. In KAPPL, M., SMUTEK, M., TRUHLÁŘOVÁ, (eds.) *Z. Etika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 65–77.

Podpora pozitivní životní bilance – jedna z funkcí sociální práce

Mgr. et Mgr. Miroslav Erdinger

Farář Českobratrské církve evangelické

Abstrakt

Život je to, co se naplňuje, nikoliv vyprazdňuje. Člověk je ten, jehož život se naplňuje. Jakkoliv některé životní peripetie mohou hovořit o opaku, není tomu tak. Života léty přibývá, nikoliv ubývá, jak viděla stará optika. Setkání s devadesátiletým člověkem s mnohými problémy a nemocemi stáří je zároveň setkáním s mladým, zdravým člověkem, poznamenaným somatickými i psychickými změnami. Životní bilance není jen pohledem zpět, je především výhledem dopředu, do zkracující se budoucnosti. Člověk život neztrácí, ale nalézá, jak v něm nalézá autentického sebe. Na výsledku životní bilance záleží, bude-li řečeno k prožitému životu ano. ANO završuje životní smysl. Co člověka v životě nese? Vědomí smysluplnosti prožitého. I to nejmenší v životě, ten zdánlivě nejmenší úkol, epizoda, mohou sehrát rozhodující roli v pozitivní životní bilanci. Nic není tak epizodní, aby to nebylo nezbytnou součástí životní mozaiky a nestalo se jedním z krůčků k životnímu ano člověka.

Úvod

1. Představuji se: evangelický farář, lektor pro poskytovatele sociálních služeb, supervizor; 15 let ředitel Domova odpočinku ve stáří – Diakonie v Krabčicích. Bude to méně teorie, více z konkrétní práce s člověkem.

Příspěvek

2. Funkce sociální práce – vycházím z teze, vyslovené před několika léty profesorem Igorem Tomešem, že funkcí sociální práce je podpora lidské důstojnosti.

3. Proč „Bilancování ve stáří“? Od narození vytváříme jakýsi pomyslný trychtýř, kterým do našeho života přitékají především výchovou a učením, rozličné dovednosti, aktivity, zkušenosti. Život je to, co se naplňuje, nikoliv vyprazdňuje. Hotový, celý, nedělený a nedělitelný život. Ve známém díle Citadela Antoine de Saint Exupery píše: „Neboť tak jako o stromu, ani o člověku se nic nedozvíš, pokud ho rozložíš v jeho trvání. Strom není nejprve semeno, pak stvol, pak pružný kmen a nakonec mrtvé dřevo. Máš-li ho poznat, nesmíš ho dělit. Strom je síla, která se postupně snoubí s nebem. A tak je to i s tebou, můj človíčku. Bůh ti dal život, dává ti růst, plní tě postupně touhami, smutky, radostmi, bolestmi, hněvem a odpuštěním, a pak tě vrací v sebe. Ty ale nejsi jednou školák, pak manžel, jednou dítě, pak stařec. **Jsi ten, kdo se naplňuje**“. Blížíme se k vrcholné etapě života, ve které je aktivit nejvíc. Naše práce, profesní aktivity, rodina, koníčky, sport. Mnohé můžeme, nepotřebujeme pomoc, na většinu činností stačíme. Vyděláváme peníze, dáváme dětem, přátelům, hostíme, žijeme společenským životem. Bez pomoci si saturujeme své elementární i vyšší potřeby. Zkrátka život ve výkonu, aktivní. Přichází doba zlomu, kdy zjišťujeme,

že na některé aktivity již nestačíme. S příchodem let jedna po druhé odpadá. Z postele nevyskočíme, ale vylezeme, po schodech neběháme, ale chodíme, časem potřebujeme zábradlí. Do auta nenastupujeme, ale soukáme se. Ráno musíme tělo rozpohybovat, protáhnout, nabít kofeinem, odpoledne již kávu ne, to bychom nespali. Častěji se ptáme: „Cos to říkal?“, stránky v knize obracíme čím dál pomaleji... a tak dál a tak dál. Ubývá aktivit, příjemných činností, tělo již nehýčkáme, ale pečujeme o něj. A pak to přijde: Důchod, významný symbol končících výtěžných aktivit nám dá najevo, že se z aktivních dárců stáváme příjemci. Jednak toho důchodu, ale již, nejprve tu a tam, posléze často, až jednou trvale, podpory, pomoci, doprovázení. Nastává doba hledání alternativního životního programu. A pak to blízí korunují tím, že nám najdou nádhernou jistotu v domově pro seniory a tam jsme příjemci všeho. Ještě nám zemře partner nebo někdo jinak blízký, pro nás významný, a je to tady.

4. Z aktivních dárců se rázem stávají příjemci. Přichází něco, čemu americký terapeut, existencialista Irwing D. Yalom říká *probouzející zážitek*. Člověk začíná být víc pozorný ke svému bytí, kdy opouští samozřejmou každodennost, ve které vše, co má, přijímá samozřejmě, hovoří se svým nejhlubším já, otevírá se pro spirituální rozměr života, no, a začíná bilancovat. Potřebuje si ujasnit, proč zde žil, jak zde žil, jaký to všechno mělo smysl, jakou hrál ve svém životě roli a jestli hrál roli nebo svůj život skutečně žil, jestli byl jeho tvůrcem nebo konzumentem a pasivním příjemcem. Dohlédne již na druhý břeh a potřebuje vědět, co za sebou zanechá, s čím se tam vypraví. Potřebuje ke svému životu říci své ano, jakési stvrzení, že to, co žil, mělo smysl. Že život neztratil, ale našel, nebo že se v tom životě neztratil, ale našel se v něm. V takovém uvažování je bilance významná a stejně tak je i významná naše role, jsme-li podporující a doprovázející. Totiž napomoci k vytvoření plusové bilance, napomoci k přitakání k prožitému životu.
5. Bilance ve stáří je zřejmě bilancí nejzávažnější. Vyrovnává se s prožitým životem, není již příliš šance něco k životu přidat a již vůbec žádná od prožitého něco ubrat. Je to jakási, pokud ne poslední, tak jedna z posledních životních bilancí. Na jejím výsledku, na její rovnováze, na rovnováze těch pomyslných misek s názvy má dáti – dal, záleží závěr života, kvalita toho závěru skutečně posledního a definitivního, přitakání k životu, ono ANO ke svému životu. Ke smíření, přijetí. Nikoliv rezignace. Komenský píše ve Všenápravě: „*Poslední skutky vyžadují největší pozornost, aby všechno předešlé nebylo bez užitku a nepřišlo nazmar. Ale stáří je dovršením životních skutků. Tedy je třeba zabránit tomu, aby všechno z předešlého života nepřišlo nazmar, a je třeba znát i důvody této opatrnosti. Cokoliv je slabé, to musí být řízeno a podepíráno. Ale stáří se považuje za nejslabší z věkových stupňů. Nesmí tedy být opouštěno a zbaveno podpor“*. Všimněme si: „...aby všechno z předešlého nepřišlo nazmar“. Je to jakýsi imperativ pro ty, kteří se doprovázení a podpoře seniorů věnují. Hovořím na tomto místě o podpoře v životním bilancování, kde jejím jádrem je snaha ne život hodnotit, ne ho „opravovat“, radit, ale podporovat v jeho přijetí ve skutečné podobě, tedy v tom podařeném, tedy dobrém, i v tom nepodařeném, tedy špatném. Přičemž obě polohy, dobrý a špatný, jsou právě ve vztahu k bilancování prožitého života veličiny velmi relativní. Co však bylo dobré nebo špatné, o tom rozhoduje bilancující, nikoliv podporující. A podporující bere

vážně Komenského a ví, že stáří je dovršením životních skutků, které vyžadují největší pozornost, aby nic z předešlého života nepřišlo nazmar. Říci ano ke svému životu vůbec neznamená, že by bilancující nenazval prohru prohrout, zklamání zklamáním, zradu zradou a tak bych mohl pokračovat. Že by zlé nepojmenoval zlým ve zvláštní obavě, že mu to bude na nebesích přičteno jako minus. Ale – ano, to jsem já. I to jsem také já.

6. A podporující pomáhá hledat bilancujícímu smysl prožitého a je-li podporující nebo také doprovázející duchovním a senior křesťanem, pak ona podpora může být v tom, že předkládá celý život, to dobré i to zlé, Kristu Pánu a jeho milosti. Co víc může dělat? A není-li bilancující křesťanem, pak spolu s Viktorem Franklem mu pomáhá hledat smysl všech životních událostí až celého životního příběhu. K čemu to bylo? Kam mě to vedlo? Co to o mě říkalo? Co jsem to vlastně žil? Jaká byla moje cesta? A ty cesty jsou rozličné a to, co jim dává smysl, také.

Kdo se franklovsky postaví tam, kde stojí zásadní otázka: A jaký to všechno mělo smysl? Jistě ne sudíci a hodnotiči a moralisté, ale ti, kteří nejen mnoho mluví, ale především kteří mnoho ví o složitostech lidského života, kteří jistě mnoho studovali, mnoho čerpali ze zkušeností, ale především jako základní nástroj své práce používají srdce a jejich motivací je láska. Ti jsou skuteční profesionálové, kdo v sobě spojují lásku a vzdělání a zkušenosti. Lidským vztahem to kdysi nazval Karel Kopřiva. Sigmund Freud v jedné ze svých přednášek řekl: „*Když léčíme lidskou duši, děláme to ne tím, co umíme, ale tím, kdo jsme*“. Až překvapí taková slova od tak významného učence. Ta slova nikterak nedegradují vzdělání. Jen upozorňují ty, kteří se lidské duše, křehké, zranitelné a ve stáří a utrpení již zraněné tak či onak dotýkají, že nejdříve pracují s láskou. Proto jsou také nejbližší vyhoření. Pracovním nástrojem je totiž to, co je v člověku nejzranitelnější, nejcitlivější. Ale bez čeho nic není. Když se mě lidé občas ptají na můj hodnotový systém, odpovídám: tak nejvýše svoboda. Pak vztahy. A čest. A tak dál. A kde máte lásku, povídají? Odpovídám: buď je láska ve všech hodnotách, nebo to pro mě není hodnota. Všimli jsme si jistě, jak je klima ve společnosti právě vůči této hodnotě otažitě. Lidé se stydí to slovo vyslovit, a když ho vysloví, tak pro ně má docela jiný význam. Ale co jiného je láska než spolulidství, empatie, akceptace druhého člověka, podpora lidské důstojnosti, trpělivost a mnoho jiného. Současnou společnost, která je založena na výkonu, tyto hodnoty zdržují. Bohu žel.

7. Dovolím si ocitovat a okomentovat tři biblické texty ze Starého zákona:
- Nauč nás počítat naše dny, ať získáme moudrost srdce“ (Ž 40, 12)
 - „Šediny jsou ozdobnou korunou, lze je nalézt na cestě spravedlnosti“ (Př 16,31)
 - „Před člověkem šedivým povstaň, starci vzdej poctu. Boj se svého Boha. Já jsem Hospodin“ (Lev 19, 32)
 - Bilance Jobova: „... utištěného jsem zachránil, když volal o pomoc, i sirotka, který neměl, kdo by mu pomohl..., ...srdce vdovy jsem obveseloval... slepému jsem byl okem a kulhavému nohou... ubožákům jsem byl otcem...“ (Job 29, výběr)

8. Příběh R.V.

Před dvanácti léty jsem navštívil devadesátiletou ženu. Dlouho jsme si povídali. Mluvila vážně, prokládala jednotlivá slova. Když jsem chtěl odejít, ještě mě zdržela. „Musím Vám něco říci. Víte, já ještě nemohu umřít“. Překvapen zmožil, jsem se na hloupou a netaktní otázku: „A prosím Vás, proč?“ Čekala tu otázku. Odšourala se do vedlejší místnosti a vrátila se s linkovaným sešitem. Otevřela ho, na každém řádku na pár stránkách byla jména. „Víte, já se za ty všechny lidi tady modlím. A já to nemám komu předat“. Přepadla mě vděčnost, úžas. A ta paní dodala: „A Vy jste tady již také“. Navštívil jsem ji víckrát. Naposledy, když slavila sté narozeniny, krátce před smrtí. Zpívali jsme písně, povídali si. Zeptal jsem se jí: „Co bylo pro Vás v životě nejpodstatnější?“ Ani na okamžik nezaváhala: „Víra. Víra v Boha. Když mě a moji rodinu komunisté pronásledovali, věřila jsem, že mě to nezlomí. Že nejsem sama. Že je se mnou Bůh. Víra mě nesla“. Když zemřela, její neteř mi ten zmiňovaný sešit přinesla. A k tomu dopis od té ženy. Když jsem se tím probíral, nabyl jsem jistoty, že životní bilance té ženy byla radostná, pozitivní. A že na druhý břeh, řekněme do Boží náruče, odešla s vděčným úsměvem.

- 9.** Při přemýšlení o životním bilancování ve stáří a při setkávání s bilancujícími zmiňuji pasáž z knihy Anselma Gruena „Kdybych měl už jen jeden den života“. Gruen píše: „Kdybych měl už jen jeden den života, rád bych umíral ve svobodě, oprostěn od nutkání být srozumitelný všem, všem se ospravedlnit a vysvětlit, co jsem snad minil tímhle jednáním a onou řečí. Nemusím být pochopen všemi. Nemusím po sobě zanechat obraz bez jediné šmouhy. Je dobré, zůstane-li ještě mnohé nedokonalé, hranaté. Smrt je velký transformátor. Přivede k dokonalosti vše, co je ve mně neúplné a chatrné. Doplní torzo. Slepí vše nakráplé. Pospojuje všechno nalomené a rozlomené a vytvoří z toho obraz, který si o mě od věčnosti vymaloval Bůh“. Rád bych umíral ve svobodě. V jaké svobodě? Že jsem všechno měl, že jsem si mohl vše dovolit? Koupit, zajistit? Ale to je přece naopak velká nesvoboda. Že jsem dělal v životě chyby. Že se mi toho mnoho nepovedlo. Že jsem maloval obrazy a na nich byly šmouhy. Že jsem žil život člověka, nikoliv automatu. Že misky vah mohou být i v mínusu. No a co! Byl a je to můj život. Neopakovatelný. Jinak jsem ho žít neuměl. Až jednou umřu, smrt mě transformuje do ideálu. Ale tady? Na tomto světě? Jakýpak ideál. Živý člověk.

Opět: To jsem přece já, to jsem také já.

Závěr

- 10.** Závěrem: A kdo jsem já? ... Obrázek dvou žen různého věku, jedna sedí vedle mě vlevo, ta mladší, druhá, která již nežije, sedí vpravo.ať mi je 42 let, jaké té ženě, jejíž jsou ruce vlevo, nebo 92 let, jako té ženě, jejíž ruce jsou vpravo, jsem člověkem. Ta žena ovšem již o své životní bilanci ví vše.

ZÁVĚR A AKTIVITY PROJEKTU SYSTÉMOVÁ PODPORA PROFESIONÁLNÍHO VÝKONU SOCIÁLNÍ PRÁCE II

Na závěr bychom Vám rádi nastínili, jaké připravované aktivity pro Vás chystá realizační tým projektu. O **ocenění sociálních pracovníků** jsme se zmiňovali v úvodu sborníku. Je určeno a vytvořeno pro sociální pracovníky z praxe, bez ohledu na oblast jejich působení. V rámci výběru budou posuzovány profesionalita, inovativní přístup, rozvoj a přínos profesi sociální práce a další kritéria. V období od 1. 6. 2017 do 31. 7. 2017 přijímáme Vaše nominace a jejich odůvodnění. Nominaci může podat kdokoliv, samozřejmě nejlépe sociální pracovníci, jejich spolupracovníci či vedoucí pracovníci, protože dokáží nominaci fundovaně odůvodnit. Nominace je možné zasílat prostřednictvím tohoto elektronického formuláře:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdutikaorZx3dqeD_hNpU1G_hC0DcWzs9eQMoC-80ZMvsOnAzA/viewform

Dále budou v dalších letech v projektu periodicky vydávány **odborné články** na různá témata z oblasti sociální práce – sledujte proto internetové stránky www.socialninovinky.cz, časopisy Sociální práce/Sociální práce a Listy sociální práce. Projekt také naváže na tištěná i elektronická vydání **Sešitů sociální práce**, přičemž tři z osmi sešitů vyjdou již tento rok.

V projektu bude navrženo a natočeno 11 animovaných **videospotů**, které budou uveřejněny na profilu „budmeprofi“ na sociálních sítích. Prostřednictvím videospotů se budeme snažit široké veřejnosti představit možnosti podpory a pomoci sociální práce v nepříznivých životních a sociálních situacích klientů.

V termínu 11. 9. – 15. 9. 2017 projekt připravuje **Podzimní školu sociální práce**, tj. pětidenní setkání sociálních pracovníků. Akce se zaměří na témata jako je profesní identita, profesní růst, supervize, seberozvojové aktivity a kvalita výkonu sociální práce. V dopoledních hodinách každého dne budou na vybrané téma představeny odborné příspěvky a v odpoledních hodinách budou sociální pracovníci na tématech pracovat v menších pracovních skupinách vedených facilitátory. Účastníkům bude hrazeno ubytování, doprava a strava. Přihlašování bude probíhat prostřednictvím elektronického formuláře a to v termínu, který bude ještě zveřejněn.

CO OD VÁS POTŘEBUJEME:

- Vyplnit přihlášku
- Zaslat motivační dopis (1 normostrana)
- Písemně se zavázat k účasti na škole (smlouva)
- Po skončení školy elektronicky vyplnit a odevzdat pracovní list

CO NABÍZÍME:

- kvalitní a odbornou diskuzi
- účast na škole zdarma
- osvědčení o účasti na Podzimní škole (po vyplnění a odevzdání pracovního listu – započítatelné do CŽV v rozsahu 8 hodin)

Po Podzimní škole sociální práce se uskuteční 1. odborný seminář, a to 23. listopadu 2017 v Olomouci. Témata budou upřesněna po Podzimní škole a také bude zveřejněn přihláškový formulář.

Neméně zajímavé aktivity přijdou v roce 2018. Připravujeme Zahraniční studijní cesty a bude realizován **Vzdělávací kurz mediálních dovedností**, ale také Jarní škola sociální práce a II. Odborný seminář.

Zahraniční studijní cesty jsou určeny pro sociální pracovníky vykonávající svou profesi v ČR. Na těchto cestách budou naplánovány exkurze do vybraných zařízení v oblasti sociálních služeb, prevence, veřejné správy apod. Studijní cesty se uskuteční:

- **2x na Slovensko v únoru 2018**
- **2x do Velké Británie v září 2018**

Tyto cesty jsou týdenní (5 dní + 1 den doprava) a každá je určena pro 12 účastníků, tj. celkem 48 sociálních pracovníků. Hlavním cílem těchto cest bude rozvíjení sítě vazeb mezi sociálními pracovníky na národní i nadnárodní úrovni a zvýšení odbornosti sociálních pracovníků prostřednictvím získání a sdílení dobré praxe ze zahraničí. Účastníci tedy získají nové informace a zkušenosti, zapojením do projektu podpoří profesionalizaci sociální práce, podívají se do jiné země a v rámci projektu budou mít účastníci hrazeno ubytování, dopravu a pojištění po dobu pobytu.

CO OD VÁS POTŘEBUJEME:

- Vyplnit přihlášku a splnit kritéria výběru účastníků
- V případě výběru podepsat smlouvu o účasti na zahraniční cestě
- Vypracovat materiál na téma reflexe ze studijní zahraniční cesty (po každém dni + závěrečná)

KRITÉRIA VÝBĚRU

- Účast na minimálně jedné aktivitě v rámci projektu „Profici II“ (Konference, Podzimní škola, Odborný seminář)
- Písemný souhlas zaměstnavatele s účastí sociálního pracovníka na studijní zahraniční cestě
- Znalost anglického jazyka minimálně na úrovni A2 (v případě zahraniční cesty do Velké Británie)
- Motivační dopis
- Bodově bude přihlédnuto i k dalším aktivitám přihlášených (zahraniční zkušenosti, členství v profesních organizacích apod.)

Nezapoměňte také na možnost zapůjčení odborných knih v naší **Odborné knihovně** projektu. **NOVINKA!** Knihovna je s platností od 17. 5. 2017 přestěhována na adresu: **Na Maninách 876/7, 170 00, Praha 7** – Holešovice. Sídlíme ve 4. patře v kanceláři 20B (Petra Nebeská a Soňa Kocandová) – na recepci Vás nasměrují. V knihovně Vám zapůjčíme odborné tituly vážící se k oboru sociální práce. Již dnes jsou v knihovně cenné a zajímavé tituly a v dohledné době budeme odborné publikace ještě rozšiřovat. Půjčovní doba knihovny je: Po–Čt: 9:00–16:00, Pá: 9:00–14:30 hodin. Prosíme Vás – čtenáře, abyste se před návštěvou ohlásili a oznámili přibližný čas, kdy Vás můžeme očekávat na kontakty Bc. Petra Nebeská a Mgr. Soňa Kocandová (viz další strana sborníku).

*Děkujeme,
Váš tým Profíků II*



KONTAKTY na realizační tým projektu Profici II

Bc. Petra Nebeská, DiS.: Věcný gestor projektu

e-mail: petra.nebeska@mpsv.cz

tel.: +420 778 728 923

Mgr. Soňa Kocandová: Věcný gestor posilování kompetencí sociálních pracovníků (KA 02)

e-mail: sona.kocandova@mpsv.cz

tel.: +420 778 475 265

Mgr. Katarína Sedlářová, Ph.D.: Odborný metodik

e-mail: katarina.sedlarova1@mpsv.cz

tel.: 221923978, +420 778 716 519

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.: Odborný pracovník

e-mail: marie.mackova1@mpsv.cz

tel.: +420 770 116 505

Mgr. Tereza Šafářová: Projektový manažer

e-mail: tereza.safarova@mpsv.cz

tel.: 221922121

Ing. Jarmila Tůmová: Finanční manažer

e-mail: jarmila.tumova@mpsv.cz

tel.: 221923214

Sborník z konference pořádané ke Světovému dni sociální práce

Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II

Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751

Praha – červen 2017



Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost





MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ
2017